

Michał Białkowski¹

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

UDZIAŁ BOLESŁAWA KOMINKA W PRACACH KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH (1956-1974)

WPROWADZENIE

Szczególną rolę w historii Kościoła katolickiego w okresie PRL odegrali biskupi. Wśród kilku najbliższych współpracowników prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego zwrócić należy uwagę na pasterza Kościoła wrocławskiego Bolesława Kominka². Niniejszy artykuł ma na celu przedstawić udział tego dostojnika w pra-

---

¹ Dr hab. Michał Białkowski, prof. UMK – historyk, politolog; profesor uniwersytetu na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; prezes Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu; sekretarz Porozumienia Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce. Inicjator i redaktor naukowy publikacji wielotomowej: *Studia Soborowe* t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, Toruń 2013; *Studia Soborowe* t. 2, cz. 1–2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, Toruń 2014–2015. Ostatnio opublikował: S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. IV: 1956–1957, Warszawa 2020 (redaktor); *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019; *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016 oraz pracę zbiorową „*Radość i nadzieja, smutek i trwoga...*” *Sobór Watykański II z perspektywy półwiecza*, Toruń 2016 (redaktor). E-mail: bialkowski@umk.pl.

² Do najważniejszych prac zwartych poświęconych osobie tego hierarchy oraz jego działalności pasterskiej zaliczyć należy: *Dei Virtus. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w holdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974; *Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w holdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974; B. Kominek, *W służbie Ziemi Zachodnich*, z teki pośmiertnej wybrał J. Krucina, Wrocław 1977; J. Swastek, *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–1995*,

cach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych. Tekst powstał w oparciu o niepublikowane dotąd materiały archiwalne znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim (zespół: Sekretariat Prymasa Polski; działy: Episkopat polski, Diecezje, Watykan). Szczególną wartość miały następujące kolekcje dokumentów: Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski, Protokoły Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski, akta Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski, Papieskiej Komisji Iustitia et Pax oraz Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczywności/Duszpasterstwa Dobroczynnego Episkopatu Polski. Uzupełnieniem opracowania była bogata literatura przedmiotu.

I. ZNACZENIE KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH DLA DZIAŁALNOŚCI EKLEZJALNO-PASTORALNEJ KOŚCIOŁA W POLSCE

Szczególne znaczenie dla powojennej historii Kościoła katolickiego w Polsce mają dzieje Konferencji Episkopatu Polski – jej struktur organizacyjnych, obszarów działalności oraz zrzeszonych w niej hierarchów³. Mimo że Konferencja Episkopatu Polski aż do 15 marca 1969 r. nie posiadała konstytutywnego aktu normatywnego, to wypełniała kolegialnie najważniejsze funkcje kierownicze, przy czym największy zakres uprawnień władczych posiadali stojący na jej czele przewodniczący⁴. Przypomnijmy, że po zakończeniu II wojny światowej funkcje te pełnili kolejno: abp/kard. Adam Stefan Sapieha (czerwiec – sierpień 1945 oraz

---

Wrocław 1998; A. Swoboda, *Życie i działalność pastoralna kard. dra Bolesława Kominka (1903–1974)*, Wrocław 2004, mps; *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, red. J. Krucina, Wrocław 2005; *Ksiądz Kardynał Bolesław Kominek twórca chrześcijańskich struktur życia społecznego*, red. R. Brom, J. Śliwiok, Katowice 2005; J. Pater, *Rola kardynała Bolesława Kominka w przygotowaniu orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 1 (2007), s. 65-78; A. Hanich, *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945–1946*, Opole 2008; K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974*, Legnica 2009; *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek – prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009; *Ziemie Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2011; A. Hanich, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945–1951)*, t. 1, Opole 2012; *Ksiądz Bolesław Kominek. Wspomnienia i dokumenty pastoralne pierwszego administratora apostolskiego Śląska Opolskiego (1945–1951)*, zebra. i oprac. A. Hanich, t. 2, Opole 2012; *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013; *Budowniczy mostów pojednania. Kardynał Bolesław Kominek 1903–1974*, red. P. Gołubców, U. Pohl, B. Sobota, Wrocław 2015.

³ J.M. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 56(2013) nr 2, s. 4-5.

⁴ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014, s. 25-61; *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miżiński, Kielce 2019, s. 61-65.

październik 1948 – kwiecień 1949); kard. August Hlond (maj 1946 – wrzesień 1948); abp/kard. Stefan Wyszyński (kwiecień 1949 – maj 1981, z przerwą w latach 1953-1956, gdy pracami episkopatu kierował ordynariusz łódzki bp Michał Klepacz⁵); kard. Franciszek Macharski (maj – lipiec 1981) oraz abp/kard. Józef Glemp (lipiec 1981 – marzec 2004). Każdorazowy przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski kierował pracami Komisji Głównej, a od 1969 r. Rady Głównej – pełniącej rolę prezydium⁶.

W okresie przewodniczenia Kościołowi katolickiemu w Polsce przez Prymasa Tysiąclecia wśród najważniejszych obszarów pracy episkopatu należy wymienić: 1) aktywność pastoralną, która wyrażała się poprzez tworzenie spójnych programów duszpasterskich realizowanych we wszystkich diecezjach oraz w ramach duszpasterstw obejmujących grupy społeczne bądź zawodowe; 2) kontakty z władzami komunistycznymi; 3) kontakty ze Stolicą Apostolską; 4) stosunki z zagranicznymi Konferencjami Episkopatów; 5) relacje ze środowiskami katolików świeckich; 6) organizację struktur kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 7) odnowę liturgii oraz studiów biblijnych; 8) działalność edukacyjną; 9) działalność wydawniczą; 10) pracę charytatywną⁷.

⁵ B. Noszczak, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008, s. 70-92; T.P. Zakrzewski, *Wspomnienia*, wyd. i oprac. M.M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016, s. 337-340.

⁶ *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski...*, s. 93-249.

⁷ Zagadnienia te poruszone zostały w artykułach: M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni” 3(2018), s. 197-232; tenże, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958-1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica” 12(2018), s. 275-321 oraz w cyklu tekstów poświęconych recepcji Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim w Polsce: M. Białkowski, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, 128(2017), s. 229-272; tenże, *Od Vaticanum II do bulli «Episcoporum Poloniae coetus». Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2017, s. 67-100; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972-1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 129(2018), s. 387-446; tenże, *Od bulli «Episcoporum Poloniae coetus» do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Druga faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972-1978) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972-1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2018, s. 87-132; tenże, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972-1978. Pomiędzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 52(2018), s. 29-80; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978-1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 130(2019), s. 263-323; tenże, *Od wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową do rozkładu systemu komunistycznego. Dojrzała faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1978-1989)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1978-1989, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2019, s. 111-163.

Realizacji wskazanych wyżej celów służyły komisje specjalistyczne. Na początku lat sześćdziesiątych XX w. w ramach Konferencji Episkopatu Polski działało 17 komisji (w tym 16 specjalistycznych): 1) Komisja Główna (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 2) Komisja Duszpasterstwa (przewodniczący: abp Bolesław Kominek); 3) Komisja Maryjna (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 4) Komisja Katechetyczna (przewodniczący: bp Jerzy Stroba); 5) Komisja Dobroczynności (przewodniczący: abp Eugeniusz Baziak); 6) Komisja Liturgiczna (przewodniczący: bp Franciszek Jop); 7) Komisja KUL (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 8) Komisja Prasowa (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 9) Komisja Wydawnictw Katolickich (przewodniczący: bp Edmund Nowicki); 10) Komisja Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący: bp Jerzy Modzelewski); 11) Komisja Studiów (przewodniczący: bp Michał Klepacz); 12) Komisja Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 13) Komisja Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący: bp Herbert Bednorz); 14) Komisja Soboru Powszechnego (przewodniczący: abp Antoni Baraniak); 15) Komisja „Księżówka” (przewodniczący: bp Karol Pękala); 16) Komisja Spraw Trzeźwości (przewodniczący: bp Henryk Strąkowski); 17) Komisja Artystyczno-Konserwatorska (przewodniczący: bp Kazimierz Józef Kowalski)⁸. Warto zwrócić uwagę na wyraźnie dominującą w episkopacie rolę kard. Stefana Wyszyńskiego, który oprócz kierowania Komisją Główną przewodniczył aż czterem komisjom specjalistycznym: Maryjnej, KUL, Prasowej oraz Instytucji Polskich w Rzymie.

W marcu 1968 r. – na rok przed ostatecznym zatwierdzeniem pierwszego statutu Konferencji Episkopatu Polski – liczba komisji wzrosła do 28: 1) Komisja Główna (której w dalszym ciągu przewodniczył kard. Stefan Wyszyński); 2) Komisja Soborowa (przewodniczący: abp Antoni Baraniak); 3) Komisja Duszpasterstwa (przewodniczący: abp Bolesław Kominek); 4) Komisja Maryjna (przewodniczący: bp Stefan Bareła); 5) Komisja Duszpasterstwa Duszpasterzy (przewodniczący: bp Jerzy Modzelewski); 6) Komisja Apostolstwa Świeckich (przewodniczący: kard. Karol Wojtyła); 7) Komisja Małżeństwa i Rodziny (przewodniczący: bp Wilhelm Pluta); 8) Komisja Duszpasterstwa Kobiet (przewodniczący: bp Ignacy Tokarczuk); 9) Komisja Katechetyczna (przewodniczący: bp Jerzy Stroba); 10) Komisja Ekumeniczna (przewodniczący: bp Jerzy Modzelewski); 11) Komisja Duszpasterstwa Dobroczynnego (przewodniczący: bp Karol Pękala); 12) Komisja Liturgiczna (przewodniczący: bp Franciszek Jop); 13) Komisja Reformy Prawa Kanonicznego (przewodniczący: bp Piotr Kałwa); 14) Komisja Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 15) Komisja Prasowa (przewodniczący: bp Zygmunt Choromański); 16) Komisja Wydawnictw

⁸ Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie [dalej: AAW], Sekretariat Prymasa Polski [dalej: SPP], Protokoły Konferencji Episkopatu [dalej: KEP], sygn. II 4/200, k. 118-123, Protokół 71 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [dalej: KPEP], Warszawa, 14-15 III 1962 r.

Katolickich (przewodniczący: bp Edmund Nowicki); 17) Komisja Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący: bp Jerzy Modzelewski); 18) Komisja Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 19) Komisja Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący: bp Herbert Bednorz); 20) Komisja „Księżówki” w Zakopanem (przewodniczący: bp Karol Pękała); 21) Komisja Spraw Trzeźwości (przewodniczący: bp Jan Mazur); 22) Komisja Artystyczno-Konserwatorska (przewodniczący: bp Kazimierz Józef Kowalski); 23) Komisja do spraw Powołań (przewodniczący: bp Stefan Bareła); 24) Komisja Duszpasterstwa Emigracji (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 25) Komisja Misyjna (przewodniczący: bp Kazimierz Józef Kowalski); 26) Komisja Spraw Zakonnych (przewodniczący: bp Bronisław Dąbrowski); 27) Komisja Studiów i Seminariów Duchownych (przewodniczący: bp Lech Kaczmarek); 28) Komisja *Iustitia et Pax* (przewodniczący: prof. Czesław Strzeszewski)⁹.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. istniało już 30 komisji, gdyż utworzono dwie kolejne: 29) Komisję do Spraw Misji z biskupem Kazimierzem Józefem Kowalskim na czele oraz 30) Komisję do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych, której pracami kierował abp Bolesław Kominek¹⁰.

W zatwierdzonym 25 listopada 1974 r. przez Radę Główną Episkopatu Polski *Regulaminie ramowym dla Komisji Episkopatu Polski* zwracano uwagę, że zasadniczym zadaniem poszczególnych komisji jest podejmowanie skutecznej działalności w zakresie spraw sobie powierzonych. Komisje miały zatem: 1) ustalać formy i metody pracy; 2) badać problemy stosownie do powierzonych sobie zadań; 3) uchylać program pracy i czuwać nad jego wykonaniem; 4) podejmować powierzone sobie zadania; przeprowadzać kursy, sesje robocze, sympozja; 5) zwoływać referentów lub delegatów diecezjalnych w sprawach wchodzących w zakres prac komisji; 6) odbywać posiedzenia co najmniej dwa razy w roku; 7) prowadzić protokoły zebrań i archiwa akt; 8) pracować według ustalonego regulaminu¹¹.

Z kolei w zakresie relacji z Konferencją Episkopatu Polski komisje miały: 1) pracować zgodnie z kompetencjami zawartymi w regulaminie; 2) programy pracy i akcje o charakterze zasadniczym (np. duszpasterskie, kaznodziejskie, listy pasterskie) przedkładać do zatwierdzenia KEP; 3) sprawozdania z działalności, opracowania, wnioski i postulaty referowane na posiedzeniach KEP przedkładać

⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/236, k. 4-12, Komisje Konferencji Episkopatu na dzień I III 1968 r.

¹⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 59, Protokół 118 KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

¹¹ AAW, SPP, Protokoły Komisji Głównej Episkopatu Polski [dalej: KGEP], sygn. II 4/29, k. 127-129, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski [dalej: RGEP], Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

na piśmie przewodniczącemu KEP oraz w odpisie sekretarzowi KEP minimum dwa tygodnie przed posiedzeniem plenarnym KEP¹².

Reasumując, podkreślić należy, że o ile samą działalność większości komisji charakteryzowało zaangażowanie w prace poszczególnych odcinków aktywności duszpasterskiej, zwłaszcza realizacji uchwał soborowych, to jednak wiele inicjatyw oraz postulatów musiało pozostać wyłącznie w fazie projektów, gdyż ciała te nie posiadały praktycznie nawet szczątkowej autonomii wobec Konferencji Episkopatu Polski.

II. ZARYS DZIAŁALNOŚCI DUSZPASTERSKIEJ I NAUKOWEJ BOLESŁAWA KOMINKA DO OBJĘCIA RZĄDÓW W ARCHIDIECEZJI WROCŁAWSKIEJ W GRUDNIU 1956 R.

Bolesław Kominek urodził się 23 grudnia 1903 r. w Radlinie koło Wodzisławia Śląskiego¹³. W latach 1915-1923 uczęszczał do Państwowego Gimnazjum w Rybniku. Następnie wstąpił do Śląskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie i równocześnie podjął studia teologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Świecenia kapłańskie otrzymał 11 września 1927 r. w Katowicach z rąk biskupa ordynariusza Arkadiusza Lisieckiego¹⁴. Następnie wyjechał do Paryża, gdzie w Instytucie Katolickim uzyskał licencjat z nauk społecznych oraz obronił pracę doktorską z zakresu filozofii: *La philosophie de Rodolph Eucken à la lumière du thomisme*¹⁵.

Po powrocie z Francji 1 października 1930 r. otrzymał dekret do parafii Katowice-Dąb, a w 1931 r. przeniesiony został do kurii biskupiej, gdzie objął funkcję sekretarza bpa Stanisława Adamskiego. Ordynariusz katowicki zlecił mu opracowanie spraw związanych z działalnością Instytutu Diecezjalnego Akcji Katolickiej. Od lutego 1934 r. ks. Bolesław Kominek zasiadał w Radzie Akcji Katolickiej w Katowicach jako jej sekretarz i dyrektor Instytutu Diecezjalnego Akcji Katolickiej¹⁶. Jeszcze w tym samym roku został asystentem kościelnym Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Katowicach. Znany był również z aktywności publicystycznej. W latach 1937-1939 był redaktorem miesięcznika „Akcja Katolicka na Śląsku” oraz „Gościa Niedzielnego”¹⁷. Wygłaszał liczne

¹² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, k. 127-129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

¹³ J. Swastek, *Kominek Bolesław kard.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 444.

¹⁴ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław (1903-1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 118.

¹⁵ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim...*, s. 115.

¹⁶ A. Hanich, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek...*, s. 6.

¹⁷ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław (1903-1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 118.

odczyty, konferencje i wykłady. Za działalność społeczną oraz rozkrzewianie idei Akcji Katolickiej odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi¹⁸.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej ks. Bolesław Kominek wyjechał do Lublina. Powrócił jednak do Katowic w październiku 1939 r. i ponownie został skierowany do pracy w kurii biskupiej. Po ustanowieniu przez bpa Stanisława Adamskiego – w miejsce zawieszonych przez niemieckiego okupanta stowarzyszeń kościelnych – Referatu Duszpasterskiego w kurii katowickiej objął funkcję jednego z trzech referentów duszpasterskich. Stanowisko to piastował aż do zakończenia działań wojennych¹⁹.

Ksiądz Bolesław Kominek pozostawał również w bliskich relacjach z przedstawicielami polskiego państwa podziemnego, co odegrało decydującą rolę w jego nominacji na Pełnomocnika Delegatury Rządu do Spraw Kościelno-Społecznych na terenie województwa śląskiego i Śląska Opolskiego. Wielokrotnie wyjeżdżał do Berlina w celu przekazania Stolicy Apostolskiej dokumentów dotyczących sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce. W 1944 r. objął obowiązki dziekana Okręgu Śląskiego AK²⁰.

Po II wojnie światowej ponownie pełnił przez kilka miesięcy obowiązki referenta duszpasterskiego kurii katowickiej i pracował nad reorganizacją diecezji. Jak zauważa Robert Żurek, już 3 sierpnia 1945 r., podczas wizyty Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda w Katowicach ks. Bolesław Kominek wstępnie wyraził zgodę na objęcie stanowiska administratora apostolskiego górnośląskiej części archidiecezji wrocławskiej. Nominacja na urząd administratora apostolskiego dla Śląska Opolskiego z uprawnieniami biskupa rezydencjonalnego miała miejsce 14 sierpnia 1945 r., sam zaś dekret wszedł w życie z dniem 15 sierpnia 1945 r.²¹ Uroczysty ingres księdza administratora apostolskiego do konkatedry Świętego Krzyża w Opolu odbył się 9 września 1945 r.²²

Do najważniejszych zadań ks. Bolesława Kominka w Opolu należała organizacja struktur kościelnych, przygotowanie do działalności kurii biskupiej, odbudowa obiektów sakralnych, praca charytatywno-społeczna skierowana głównie do tzw. repatriantów, inwalidów wojennych, wdów i sierot, Polaków powracających z robót przymusowych w Niemczech. Administrator apostolski był rzecznikiem przywrócenia Opolszczyźnie polskiego charakteru narodowego. Zabiegał o polski charakter Kościoła i duchowieństwa katolickiego²³. Szczególnie dużym wyzwaniem duszpasterskim było stworzenie wspólnej struktury parafialnej i zaproponowanie jednolitej pracy formacyjnej obejmującej wszystkich mieszkańców Opolszczyzny – Niemców, autochtonów, przesiedleńców z województw centralnych oraz

¹⁸ J. Pater, *Poczet biskupów wrocławskich*, Wrocław 2000, s. 127.

¹⁹ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław...*, s. 118.

²⁰ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim...*, s. 117.

²¹ A. Hanich, *Czas przełomu...*, s. 216-220 i nn.; R. Żurek, *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec Ziemi Zachodnich i Północnych 1945-1948*, Warszawa 2015, s. 156 i n.

²² A. Hanich, *Czas przełomu...*, s. 222-223.

²³ J. Swastek, *Rządcy archidiecezji wrocławskiej...*, s. 70.

przybyszów z Kresów Wschodnich²⁴. W okresie sześciu lat rządów w Opolu (1945-1951) dzięki staraniom administratora apostolskiego odbudowano prawie sto kościołów, kurię biskupią i dom biskupi. W 1946 r. uruchomiono Drukarnię i Księgarnię Świętego Krzyża, a w 1949 r. wyższe seminarium duchowne. Działalność charytatywną prowadziły trzy centrale Caritasu²⁵.

Mimo tak wielu działań, które służyły przede wszystkim integracji nowych oraz polonizacji starych mieszkańców Śląska Opolskiego, władze komunistyczne zmusiły hierarchę do opuszczenia administratury apostolskiej. Deportowany 26 stycznia 1951 r. przebywał początkowo w klasztorze benedyktynów w Lubiniu koło Kościana²⁶. Na przełomie lutego i marca 1951 r. – korzystając z propozycji bpa Michała Klepacza – wyjechał na odpoczynek do domu rekolekcyjnego „Księżówka” w Zakopanem. Pod koniec kwietnia 1951 r. przyjął zaproszenie kard. Adama Stefana Sapiehy i rozpoczął pracę w Referacie Duszpasterskim Kurii Metropolitalnej Krakowskiej. Tam 26 kwietnia 1951 r. otrzymał nominację na biskupa tytularnego Sophene z zadaniami zarządcy polskiej części archidiecezji wrocławskiej i rezydencją we Wrocławiu. Wobec sprzeciwu władz komunistycznych nie objął urzędu, a sakrę biskupią przyjął potajemnie dopiero 10 października 1954 r. w kaplicy domowej biskupów przemyskich²⁷. Konsekratorem był ordynariusz przemyski bp Franciszek Barda, współkonsekratorami – sufragan przemyski Wojciech Tomaka oraz sufragan sandomierski Franciszek Jop²⁸. Przez ponad dwa lata (1951-1953) biskup nominat pracował jako kurialny referent duszpasterstwa, prowadził wykłady zlecone z socjologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a w 1954 r. zorganizował Wyższy Instytut Katechetyczny w Krakowie²⁹.

W 1953 r. władze komunistyczne postanowiły skuteczniej izolować hierarchę. W tym celu zmusiły go do opuszczenia Krakowa. Do jesieni 1956 r. przyszedł pasterz Kościoła wrocławskiego przebywał w domu Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej w Sierczy koło Wieliczki, gdzie pełnił funkcję kapelana³⁰. Dopiero przemiany, jakie przyniósł październik 1956 r., pozwoliły bpowi Bolesławowi Kominkowi na objęcie rządów we Wrocławiu. Dekretem Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego z 1 grudnia 1956 r., jako biskup tytularny Vaga, ustanowiony został jego specjalnym delegatem z uprawnieniami biskupa rezydencjonalnego we Wrocławiu³¹. Do stolicy Dolnego Śląska przybył

²⁴ A. Hanich, *Czas przełomu...*, s. 216, 239-269.

²⁵ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim...*, s. 117-118.

²⁶ A. Trzcielińska-Polus, *Kominek Bolesław...*, s. 118.

²⁷ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 105.

²⁸ A. Hanich, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek...*, s. 152.

²⁹ J. Swastek, *Kominek Bolesław kard.*, kol. 445.

³⁰ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim...*, s. 119.

³¹ AWW, SPP, Diecezje, Wrocław, sygn. II 1/90, k. 299, pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego zawiadamiające o nominacji biskupa Bolesława Kominka Rządcą Ordynariatu Wrocławskiego, Warszawa, 1 XII 1956 r.

15 grudnia 1956 r., a dzień później odbył uroczysty ingres do archikatedry wrocławskiej³².

III. CZŁONEK KOMISJI GŁÓWNEJ/RADY GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI (1958-1974)³³

Bolesław Kominek nie został włączony w prace Komisji Głównej/Rady Głównej bezpośrednio po objęciu rządów we Wrocławiu w grudniu 1956 r. Decyzję o włączeniu hierarchy do ścisłego grona kierowniczego Kościoła katolickiego w Polsce podjęto dopiero 19 listopada 1957 r.³⁴ Po raz pierwszy wrocławski biskup uczestniczył w posiedzeniu 11 lutego 1958 r.³⁵ Brak automatycznego włączenia w skład Komisji Głównej/Rady Głównej mógł wynikać z tego, że kard. Stefan Wyszyński chciał się najpierw upewnić, że hierarcha radzi sobie z licznymi obowiązkami, jakie niosły ze sobą rządy biskupie w stolicy Dolnego Śląska³⁶. Archidiecezja wrocławska należała bowiem do największych i najludniejszych w kraju. Po ostatecznym ustaleniu polskiej granicy zachodniej i południowo-zachodniej liczyła aż 24.504 kilometrów kwadratowych³⁷, a od 1972 r. nieznacznie mniej, bo 20.630 kilometrów kwadratowych³⁸. Obszar ten zamieszkiwało blisko 2 miliony 500 tysięcy osób.

Zaangażowanie w prace Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski oraz poszczególnych komisji nie było bez znaczenia dla dalszych awansów kościelnych. Wiązały się one również z „polityką kościelną” prowadzoną przez kard. Stefana Wyszyńskiego wobec Wrocławia, który był jednym z najstarszych polskich stolic biskupich, największą aglomeracją miejską na Ziemiach Zachodnich i Północnych, a w skali całego kraju – jednym z najważniejszych ośrodków naukowo-kulturalnych. Przypomnijmy zatem, że 19 marca 1962 r. papież Jan XXIII podniósł Bolesława Kominka do godności arcybiskupa tytularnego Euchaity. Podczas posiedzenia Komisji Głównej 13 czerwca 1962 r., odnosząc się do tego wydarzenia, zaprotokołowano: „X. Prymas wraz

³² K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim...*, s. 111.

³³ Szereg ciekawych wniosków i uwag na temat działalności Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski sformułował ostatnio Rafał Łatka w rozdziale I książki pt. *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019, s. 58-77.

³⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/12, k. 13, Protokół KGEP, Warszawa, 19 XI 1957 r. Niesłusznie natomiast uważa Rafał Łatka (*Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół...*, s. 74), że członkiem Komisji Głównej został już w 1956 r.

³⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/13, k. 6, Protokół KGEP, Warszawa, 11 II 1958 r.

³⁶ Wzajemne relacje oraz współpracę pomiędzy oboma dostojnikami naszkicowała Kazimiera Jaworska w artykule pt. *Kardynał Stefan Wyszyński i kardynał Bolesław Kominek – wzajemne relacje*, „Seminare” 2018 nr 2, s. 175-188.

³⁷ K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim...*, s. 51.

³⁸ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdanie-wicz, Warszawa 1991, s. 121.

z uczestnikami Komisji Głównej składa życzenia Nominatowi i wyraża radość z powodu tej nominacji, która jest odznaczeniem nie tylko osobistym, lecz również ma znaczenie polityczne, niesłychanie doniosłe dla Z[iem] Z[achodnich], a specjalnie dla Wrocławia³⁹.

Z kolei Paweł VI ustanowił go 26 czerwca 1972 r. metropolitą wrocławskim, a 5 marca 1973 r., na specjalnym konsystorzu w Rzymie, nałożył mu biret kardynalski i paliusz. W uroczystości tej wzięła udział liczna delegacja wiernych z archidiecezji wrocławskiej. Kościołem tytularnym kardynała-prezbitera stał się kościół Świętego Krzyża przy Via Guido Reni w Rzymie. Kardynał Bolesław Kominek zmarł po ciężkiej chorobie 10 marca 1974 r. Został pochowany w kaplicy św. Kazimierza w archikatedrze wrocławskiej⁴⁰.

Rozpatrując pracę Bolesława Kominka na forum Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski, warto zauważyć, że hierarcha od chwili wyniesienia go do godności arcybiskupiej w 1962 r. aż do kreacji kardynalskiej Karola Wojtyły w 1967 r. zajmował trzecią pozycję wśród dostojników kościelnych (po Prymasie Polski kard. Stefanie Wyszyńskim i abpie Antonim Baraniaku). Następnie do 1973 r. pozycję czwartą (po Prymasie Polski kard. Stefanie Wyszyńskim, kard. Karolu Wojtyle i abpie Antonim Baraniaku). W ostatnim roku życia, będąc trzecim polskim arcybiskupem odznaczonym purpurą kardynalską, ponownie zajmował pozycję trzecią, dystansując abpa Antoniego Baraniaka.

W zaangażowaniu biskupa, arcybiskupa, a następnie kardynała Bolesława Kominka jako członka Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski wyróżnić można pięć podstawowych płaszczyzn działania: 1) nauczanie pasterskie; 2) kształtowanie stosunków z władzami PRL; 3) wkład w uregulowanie statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 4) prace studyjne związane z reorganizacją struktur polskiej administracji kościelnej; 5) kontakty ze Stolicą Apostolską, konferencjami episkopatów oraz udział w gremiach watykańskich⁴¹.

³⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/17, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 13 VI 1962 r.,

⁴⁰ J. Pater, *Kominek Bolesław*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 182-184.

⁴¹ Ostatnia płaszczyzna została częściowo omówiona w artykule Marka Mutora pt. *Działalność wrocławskiego biskupa Bolesława Kominka w Rzymie w latach 1960-1972*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 83-99. W niniejszym tekście ograniczymy się jedynie do jej zasygnalizowania. Szczegółowe przedstawienie tego obszaru aktywności Bolesława Kominka wymaga pogłębionej kwerendy źródłowej, m.in. w archiwach watykańskich oraz w niemieckich archiwach kościelnych. Spośród gremiów watykańskich na szczególną uwagę zasługuje obecność Bolesława Kominka w Papińskiej Komisji *Iustitia et Pax* oraz w Sekretariacie do Spraw Niewierzących. Arcybiskup wrocławski brał również aktywny udział w synodach biskupów w Rzymie w latach 1969 i 1971. Od 1971 r. był wiceprzewodniczącym Konferencji Biskupów Europy, późniejszej Rady Konferencji Biskupów Europy (*Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae*).

3.1. Nauczanie pasterskie

Bolesław Kominek był autorem bądź współautorem projektów co najmniej sześciu listów pasterskich, orędzi lub słów pasterskich, które po zatwierdzeniu przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski były kierowane do wiernych Kościoła katolickiego w Polsce.

Podczas posiedzenia Komisji Głównej 14 listopada 1961 r. zdecydowano, że list o społecznej kulturze kapłańskiej, o laicyzmie i laicyzacji autorstwa Bolesława Kominka zostanie omówiony podczas kolejnego spotkania hierarchów w styczniu 1962 r.⁴² W rzeczywistości chodziło jednak nie o jeden, ale o dwa dokumenty: *List Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej*⁴³ oraz *Słowo pasterskie do kapłanów o niebezpieczeństwie zeświecczenia życia kapłańskiego*⁴⁴. Pierwszy zawiera poprzedzone wstępem trzy rozdziały: I. Kapłan z ludzi wzięty i dla ludzi postanowiony; II. Kapłan wobec zagadnień społecznych; III. Ojciec Święty Jan XXIII o kapłaństwie. Opublikowanie dokumentu w styczniu 1962 r. wpisało się w czas duchowych przygotowań Kościoła katolickiego w Polsce do Soboru Watykańskiego II. Drugi dokument, zatwierdzony na Jasnej Górze 12 września 1962 r., dotyczył problemów i zagrożeń, z jakimi przyszło się mierzyć współczesnym kapłanom.

Z kolei podczas posiedzenia Komisji Głównej 3 października 1966 r. skierowano do zatwierdzenia (po poprawkach i uzupełnieniach) w trakcie obrad 97. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski we Wrocławiu *Orędzie biskupów polskich do duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego o zadaniach posoborowych Kościoła i jego położeniu w Polsce*⁴⁵. Ten obszerny dokument, którego współautorem był Bolesław Kominek, zawiera szczegółową analizę obchodów Milenium Chrztu Polski, Wielkiej Nowenny, doświadczeń i nauczania Soboru Watykańskiego II oraz diagnozę ówczesnej sytuacji Kościoła i ludzi wierzących w Polsce, narażonych każdego dnia na łamanie ich podstawowych praw. Poszczególnym rozdziałom nadano tytuły: I. Chrześcijańska wielkość roku milenijnego; II. Wielka Nowenna; III. Odrzucona próba przeżywania w jedności; IV. Świadectwo roku milenijnego; V. Nie patrzymy tylko wstecz, ale w daleką przyszłość; VI. Rodzina kapłańska; VII. Co mamy do zrobienia?; VIII. Wzniesmy się ponad wszelkie konflikty; IX. Wołanie o poszanowanie praw; X. Cierpliwość,

⁴² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/16, k. 42, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XI 1961 r.

⁴³ *List Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 245-255.

⁴⁴ *Słowo pasterskie do kapłanów o niebezpieczeństwie zeświecczenia życia kapłańskiego*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 270-273.

⁴⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 84, Protokół KGEP, Warszawa, 3 X 1966 r.; AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/226, k. 17, Protokół 97. KPEP, Wrocław, 17 X 1966 r.

jedność i czujność; XI. Głos Kościoła przemawiającego do rozsądnego sumienia; XII. Przede wszystkim chrześcijańska otwartość⁴⁶.

Arcybiskup wrocławski był najprawdopodobniej autorem projektu *Listu Episkopatu Polski o laicyzacji*⁴⁷. Dokument ten był przedmiotem dyskusji podczas posiedzenia Komisji Głównej 22 listopada 1967 r.⁴⁸. Jego publikacja 22 marca 1968 r. zbiegła się w czasie z masowymi protestami studenckimi oraz antysemicką kampanią władz komunistycznych, co wpisywało się w jeden z największych kryzysów politycznych w dziejach PRL. W kontekście tych wydarzeń szczególnie wymowne stały się zawarte w dokumencie episkopatu zdania: „Dobro ogółu i zasady sprawiedliwości społecznej wymagają, by ludzie o różnych światopoglądach współżyli ze sobą, korzystając z równych praw w każdej dziedzinie, bez stosowania przez władze świeckie dyskryminacji i nacisków administracyjnych w stosunku do ludzi wierzących”⁴⁹.

Również *Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych* przygotowywane było początkowo przez Bolesława Kominka⁵⁰. W trakcie posiedzenia Komisji Głównej 19 kwietnia 1968 r. podkreślano, że „oświadczenie powinno zawierać następujące elementy: a. poszanowanie osoby ludzkiej; b. respektowanie praw podstawowych instytucji Państwa; c. obywatel ma prawo do prawdy i rzetelnej informacji; d. pomawianie Polski o antysemityzm jest nieuzasadnione; e. w konkluzji podkreślić znaczenie moralności społecznej dla współżycia obywatelskiego”⁵¹.

Jak wynika z protokołu 108. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, projekt referowany był przez kard. Karola Wojtyłę⁵². Co więcej, podczas kolejnego posiedzenia Komisji Głównej Episkopatu Polski (2 maja 1968 r.) „przedstawiono dwa projekty komunikatu o sytuacji w kraju. Pierwszy projekt czytał Abp Kominek. Drugi projekt przeczytał Kardynał Wojtyła. Abp Kominek zaproponował, by wyłączyć spod dyskusji projekt pierwszy, bo drugi jest pełniejszy i bardziej katolicki. W dyskusji nad drugim projektem poczyniono pewne poprawki i uściślenia i postanowiono tak uzupełniony projekt przedłożyć do zatwierdzenia Konferencji Episkopatu”⁵³.

⁴⁶ *Orędzie biskupów polskich do duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego o zadaniach posoborowych Kościoła i jego położeniu w Polsce*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 453-469.

⁴⁷ *List Episkopatu Polski o laicyzacji*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 520-524.

⁴⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 74, Protokół KGEP, Warszawa, 22 XI 1967 r.

⁴⁹ *List Episkopatu Polski o laicyzacji*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 523.

⁵⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, 41-42, Protokół KGEP, Warszawa, 19 VI 1968 r.

⁵¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 42, Protokół KGEP, Warszawa, 19 VI 1968 r.

⁵² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 24, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

⁵³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 49, Protokół KGEP, Jasna Góra, 2 V 1968 r.

Ponieważ zgodnie z przyjętą przez biskupów polskich praktyką odczytanie i omówienie dokumentu należało zwyczajowo do autora tekstu, możemy z dużą dozą pewności założyć, że *Słowo Episkopatu Polski o wydarzeniach marcowych* zawdzięcza swój ostateczny kształt metropolicie krakowskiemu – i to on jest jego twórcą⁵⁴.

Bolesław Kominek przygotował natomiast osobiście *List o chrześcijańskim humanizmie*⁵⁵. Dokument został zapowiedziany podczas 108. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, a zatwierdzony podczas 111. Konferencji Plenarnej 23 października 1968 r.⁵⁶ W liście zwracano uwagę, że „niektóre systemy humanistyczne, nieuznające nadprzyrodzonej rzeczywistości, a nawet wrogie religii, oraz ich rzecznicy uznają za słuszne większość wyliczonych tutaj praw osoby ludzkiej. Nie zawsze jednak uznawanie tych praw idzie w parze ze stosowaniem ich w życiu. Musimy tu powiedzieć jasno: kto depcze te wartości, ten nie ma nic wspólnego z jakimkolwiek humanizmem. [...] pragniemy usilnie podkreślić, że realizacja wzoru chrześcijańskiego w życiu osobistym i społecznym zależy od każdego z nas, od naszej dobrej woli, jak również od naszej odwagi w obronie prawdy, wolności i sprawiedliwości”⁵⁷.

3.2. Kształtowanie stosunków z władzami PRL

Niezwykle ważnym wymiarem aktywności Bolesława Kominka na forum Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski było kształtowanie stosunków z władzami PRL. Nie jest przedmiotem niniejszego artykułu geneza, zagadnienie autorstwa, analiza treści, wydźwięk społeczny czy skutki polityczne *Listu biskupów polskich do biskupów niemieckich*, jednak należy mocno podkreślić, że dokument ten i towarzyszący mu splot wydarzeń politycznych związane były przede wszystkim z osobą arcybiskupa wrocławskiego⁵⁸. Jak dowodzą najnowsze

⁵⁴ M. Białkowski, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski...*, s. 284; tenże, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski...*, s. 204.

⁵⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 26, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/240, k. 41, Protokół 111. KPEP, Warszawa, 22-23 X 1968 r.

⁵⁷ *List Episkopatu Polski o chrześcijańskim humanizmie*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 541-542.

⁵⁸ Wśród podstawowych publikacji poświęconych dokumentowi wymienić należy: P. Małajczyk, *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994; tenże, *Orędzie biskupów z 1965 r. jako element obchodów milenijnych*, „Więź” 1997, nr 1(459), s. 144-152; B. Kerski, T. Kycia, R. Żurek, „Przebaczymy i prosimy o przebaczenie”. *Orędzie biskupów polskich i odpowiedź niemieckiego episkopatu z 1965 roku. Geneza, kontekst, spuścizna*, Olsztyn 2006; J. Myszor, *Orędzie biskupów polskich do niemieckich z 18 XI 1965 – z perspektywy czasu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 39(2006) z. 1, s. 172-177; J. Pater, *Rola kardynała Bolesława Kominka w przygotowaniu orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 15(2007) nr 1, s. 65-78; *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek – prekursor pojednania*

badania, Bolesław Kominek był autorem listu, a w różnego typu konsultacjach, korektach i uzupełnieniach jedynie wspierali go biskupi Kazimierz Józef Kowalski i Jerzy Stroba. Fakt ten znajduje również potwierdzenie na kartach protokołu konferencji polskich ojców soborowych z 11 listopada 1965 r.⁵⁹

Napięcie, jakie narastało bezpośrednio po opublikowaniu dokumentu, spowodowało konieczność wyjaśnienia najbardziej spornych kwestii. Dlatego już 18 grudnia 1965 r. zapowiedziano ogłoszenie oświadczenia episkopatu w sprawie *Listu biskupów polskich do biskupów niemieckich*, a 17 stycznia 1966 r. zwołana została Nadzwyczajna Komisja Główna Episkopatu Polski⁶⁰. Początkowo nad zapowiedzianym dokumentem pracował tylko abp Karol Wojtyła, później jednak abp Bolesław Kominek nie tylko naniósł na niego autorskie poprawki, ale przygotował drugą, alternatywną, wersję. Powstały więc dwie wersje komunikatu do wiernych. Ostatecznie projekt krakowski został przyjęty jako oficjalny dokument, a wrocławski służył jako materiał pomocniczy dla biskupów do rozmów prowadzonych z księżmi⁶¹. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że w sporze z władzami komunistycznymi o właściwe znaczenie soborowej korespondencji z episkopatem niemieckim abp Kominek jednoznacznie i bezdyskusyjnie wspierał kard. Stefana Wyszyńskiego, widząc w nim autorytet moralny oraz autentycznego przywódcę Kościoła. Oceniając m.in. pokłosie kampanii antykościelnej oraz rozmów prowadzonych przez władze terenowe z biskupami i księżmi, uważał, że „[...] w odpowiedzi na tendencje dzielenia Episkopatu, muszą wszyscy bronić jedności Episkopatu i jego Symbolu w Kraju i na świecie – X. Prymasa. Jest zdania, że nie podejmować polemicznego dialogu z przeciwnikami [...]”⁶².

Wkrótce kolejny kryzys w relacjach z władzami państwowymi wywołała podjęta przez współpracujących z władzami komunistycznymi tzw. „księżmi patriotami” inicjatywa budowy pomnika Jana XXIII we Wrocławiu. Protest przeciwko instrumentalnemu traktowaniu osoby papieża Roncallego postanowili wówczas wystosować prymas Polski i arcybiskup wrocławski⁶³. Sprawa budowy monumentu przeciągała się jednak. Powrócono do niej dopiero w maju 1968 r. „Abp Kominek mówił o przygotowaniach do odsłonięcia pomnika Jana XXIII.

polsko-niemieckiego, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009; *Pojednanie i polityka. Polsko-niemieckie inicjatywy pojednania w latach sześćdziesiątych XX wieku a polityka odprężenia*, red. F. Boll, W. Wysocki, K. Ziemer, współpr. T. Roth, Warszawa 2010; N. Jackowska, *Spełnione proroctwo Soboru? Orędzie biskupów z 1965 roku i geneza kościelnych inicjatyw pojednania polsko-niemieckiego*, w: *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013, s. 235-256.

⁵⁹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019, s. 616-617.

⁶⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 18, Protokół KGEP, Warszawa, 17 I 1966 r.

⁶¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 28, Protokół KGEP, Warszawa, 8 II 1966 r.

⁶² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 35, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

⁶³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 24, Protokół KGEP, Warszawa, 11 IX 1967 r.

Uważa, że jeśli Episkopat ogłosi komunikat i w ten sposób zdemaskuje niecne intencje fundatorów, całą zakrojoną na wielką skalę imprezę się utraci [...]”⁶⁴.

Ostatecznie przygotowany przez Bolesława Kominka komunikat do wiernych został przyjęty na 108. Konferencji Planarnej Episkopatu Polski 4 maja 1968 r. Jego treść odczytano we wszystkich polskich kościołach 19 maja 1968 r. Odrębny komunikat przygotowany został dla księży, którzy mieli zaznajomić się z nim podczas konferencji dekanalnych⁶⁵. Jako członek Komisji Głównej/Rady Głównej Bolesław Kominek na bieżąco informował kard. Stefana Wyszyńskiego o atmosferze panującej na Dolnym Śląsku oraz o działaniach lokalnych władz partyjno-państwowych. W liście do Prymasa Polski z 8 kwietnia 1968 r. zawarł nie tylko ocenę sytuacji w Polsce, ale przedstawił również symptomy zmian politycznych w Czechosłowacji: „Bardzo dobrze został przyjęty komunikat episkopatu w sprawie studentów – nawet przez władze wyznaniowe i administracyjne – zabrał ich tylko ostatni passus: modlitwa za nich... U nas we Wrocławiu wygląda na to, jakby chcieli sprawę ze studentami załatwić możliwie ugodowo, a wszelką winę i odpowiedzialność zwalić na kilku kozłów ofiarnych syjonistów i im podobnych. To się chyba nie uda. Odczuwamy tu dosyć wyraźnie wiatr wiosenny idący od Pragi czeskiej... tym razem po 23 latach po raz pierwszy dobry wiatr. Ustnie zreferuję przy najbliższej sposobności”⁶⁶.

Do myśli tych powrócił – również w kontekście wydarzeń Marca 1968 – podczas posiedzenia Komisji Głównej 19 kwietnia 1968 r. Zauważył wówczas: „Jak najbardziej leży nam na sercu i przekonaniach to, co Ks. Prymas powiedział. Czujemy, że idą nowe głębinowe prądy przez cały świat komunistyczny. Zdaje się, że w te idące sprawy trzeba się włączać, szczególnie gdy chodzi o młodzież, która jest nam bliższa niż im – a włączać się będziemy na płaszczyźnie naszej, moralnej, doktrynalnej, a nie politycznej. Dyskutant sądzi, że czekają nas nowe oświadczenia czy komunikaty, ale nie powinniśmy się spieszyć. Angażować się, ale tylko na płaszczyźnie zasad. Dogadywać się z władzą, ale nie z tymi, którzy o władzę się biją”⁶⁷.

Wypowiedź ta dobrze ukazuje jego cechy charakterologiczne i rys jego sylwetki, w którym realizm polityczny wyrażający się w obiektywnej ocenie sytuacji łączył się z radykalizmem moralnym nakazującym mu podejmować działania społeczne wyłącznie na gruncie Ewangelii i w oparciu o nią. Ta zasada przyświecała mu również, kiedy pod koniec 1970 r. analizował kondycję władz partyjno-państwowych: „Sądzę, że Eminencja ma rację, kiedy powiedział, że nie trzeba się zanadto spieszyć, nie trzeba się pchać do tego, ale trzeba być

⁶⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 48, Protokół KGEP, Jasna Góra, 2 V 1968 r.

⁶⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 24, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 29, List arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 8 IV 1968 r.

⁶⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 40, Protokół KGEP, Warszawa, 19 IV 1968 r.

przygotowanym na to, co przyjdzie. Mam wrażenie, że oni nie dadzą rady. A podłoże wszystkiego jest gospodarcze, brak chleba, mięsa itd. Dlatego w najbliższych miesiącach nie opanują sytuacji. Będą nas ciągle potrzebować. I my nie możemy odmówić współpracy kościelnej, żeby ulżyć społeczeństwu. Musimy przy tej okazji nie tyle dbać o jakieś przywileje Kościoła, ale o społeczeństwo, jak Eminencja mówił⁶⁸.

Po protestach robotniczych na Wybrzeżu abp Kominek widział potrzebę włączenia się Kościoła katolickiego w ogólnonarodowy dialog społeczny, zachowując jednak rozważę, roztropność i ostrożność. Na pierwszym miejscu stawiał troskę o człowieka, a potem dopiero sprawy materialne⁶⁹. Opanowanie sytuacji przez ekipę Edwarda Gierka, a następnie pozorowanie reform oceniał krytycznie, dostrzegając tę samą szarą odhumanizowaną rzeczywistość realnego socjalizmu. Również niezwykle trafnie skomentował nowe wyszukane metody działań antykościelnych, które po raz kolejny usiłowano zastosować w czasie prac nad reformą szkolnictwa. W taki oto sposób we wrześniu 1973 r. zostało w jednym z protokołów opisane jego stanowisko: „Kard. Kominek nawiązując do przedłożenia Sekretarza Episkopatu [bpa Bronisława Dąbrowskiego – M. B.] oświadczył, że konflikt jest pogłębiony i inny, zmienione są tylko metody walki. Nasi komuniści robią ateizm tak, jak budują Nową Hutę. Konflikt bardziej niebezpieczny, niż dotąd, bo jest podskórny i podstępny – raczej uderzeń nie będzie. Księża jeszcze tego nie widzą, nie widzą nowej metody. Kierująca obecnie polityką ekipa jest bardziej niebezpieczna. Trzeba się nieustannie mobilizować⁷⁰”.

3.3. Wkład w uregulowanie statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych

Do najważniejszych problemów, z jakimi mierzył się w czasie swojej dwudziestoletniej posługi biskupiej Bolesław Kominek, należały starania o uregulowanie statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działania te obejmowały: 1) zaznaczanie obecności Kościoła katolickiego, popularyzację jego osiągnięć i wkładu w rozwój tych terenów; 2) monitorowanie na bieżąco działań w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej oraz bezpośrednio u papieża Pawła VI; 3) podejmowanie prac studyjnych finalnie przygotowujących nowy podział administracyjny. Do 1970 r. arcybiskup inicjował je zazwyczaj samodzielnie na forum Komisji Głównej lub Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski bądź działając z upoważnienia i w imieniu całego episkopatu. W następnych latach stały się one częścią kompetencji przyznaných Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

⁶⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25, k. 160, Protokół RGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/26, k. 12-13, Protokół RGEP, Warszawa, 26 I 1971 r.

⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/28, k. 67, Protokół RGEP, Warszawa, 12 IX 1973 r.

Troska Bolesława Kominka o uregulowanie statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych przybierała często formę działań popularyzatorskich, a nawet edukacyjnych. Tak bowiem należy ocenić wygłoszoną w Radiu Watykańskim podczas pobytu w Rzymie w marcu i kwietniu 1963 r. serię pogadank o Ziemiach Zachodnich i Północnych. Zamiarem hierarchy było zainteresowanie opinii publicznej sprawą polskich rubieży zachodnich oraz ukazanie sukcesów duszpasterskich Kościoła katolickiego na tych terenach. Cykl składał się z siedmiu odczytów, które obejmowały wprowadzenie, podsumowanie oraz szkice poświęcone Dolnemu Śląskowi, Opolszczyźnie, Warmii i Mazurom, Pomorzu Zachodniemu i Pomorzu Gdańskiemu⁷¹.

Mimo że władze państwowe odmówiły Bolesławowi Kominkowi wydania paszportu na wyjazd na Sobór Watykańskiego II jesienią 1963 r., wrocławski hierarcha musiał mieć znaczący wpływ na powstanie *Listu biskupów polskich do papieża Pawła VI* z 21 listopada 1963 r.⁷² Problematyka, jaką poruszał ten dokument, dotyczyła bowiem spraw Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych, w szczególności sytuacji prawno-kanonicznej archidiecezji wrocławskiej. W jednym z podpunktów pisano bowiem: „3. Sprawa trzecia dotyczy kościelnego zarządu archidiecezją wrocławską wraz z okręgiem kościelnym Opole i Gorzów-Szczecin. Dawna Archidiecezja Wrocławska została powołana w określonym momencie historycznym dla Polski, jakim był Zjazd Gnieźnieński cesarza Ottona III podejmowanego przez króla Bolesława I przy grobie św. Wojciecha w roku 1000-ym. Zarządzana jest przez Biskupa w randze Wikariusza Generalnego Prymasa Polski. Podobnie jest w Opolu i w Gorzowie. Stan ten trwa od 1945 roku. Dziś na tych ogromnych terenach rozkwita organizacja kościelna, zważywszy że Wrocław liczy 2.600.000 katolików; Opole 1.200.000, a Gorzów 2 miliony katolików. Są w pełni zorganizowane, mają własne Seminarium Duchowne i Kurie Diecezjalne”⁷³.

Polscy hierarchowie prosili papieża o uregulowanie statusu kościelnego na rozległych terenach tzw. Ziemi Odzyskanych, zwracając jednocześnie uwagę, że: 1) sytuacja prawna biskupów – rządców jest wręcz upokarzająca, gdyż kanonicznie posiadają oni jedynie status wikariuszy generalnych prymasa Polski; 2) dalsze utrzymywanie takiego stanu rzeczy jest przyczyną ciągłych ataków komunistów na episkopat Polski, który bezpodstawnie oskarżany jest o brak

⁷¹ B. Kominek, *W służbie Ziemi Zachodnich*, s. 121-149; M. Mutor, *Działalność wrocławskiego biskupa Bolesława Kominka w Rzymie w latach 1960-1972*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 90-91.

⁷² M. Białkowski, *List biskupów polskich do papieża Pawła VI z 21 listopada 1963 r. w zespole Sekretariatu Prymasa Polski Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego* [w druku].

⁷³ AAW, SPP, *Sprawy Kościoła w Polsce 1956-1963* [poufne], *List biskupów polskich do papieża Pawła VI z 21 listopada 1963 r.*

starań w Stolicy Apostolskiej o uporządkowanie stanu prawnego; 3) wywołuje poczucie krzywdy wśród wiernych z racji podejścia Stolicy Apostolskiej⁷⁴.

W kolejnych miesiącach idee unormowania statusu Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych wybrzmiały w wielu innych wystąpieniach Bolesława Kominka. Wspomnijmy choćby przemówienie z okazji 16. rocznicy śmierci kard. Augusta Hlonda (22 października 1964 r.) czy wykład podczas inauguracji roku akademickiego na KUL (8 listopada 1964 r.)⁷⁵.

Wrocławski hierarcha podjął się również realizacji wydarzenia na skalę ogólnokościelną – i już w czerwcu 1964 r. zaprezentował projekt obchodów jubileuszu 20-lecia polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁷⁶. W styczniu 1965 r. zaplanowano ogłoszenie specjalnego listu pasterskiego oraz obrady Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski we Wrocławiu⁷⁷. Trudno określić dokładnie, jaki był udział Bolesława Kominka w przygotowaniu *Listu pasterskiego Episkopatu Polski na 20-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Północnych i Zachodnich*, ale z całą pewnością był on jednym z jego współautorów, obok kard. Stefana Wyszyńskiego i bpa Wilhelma Pluty. Ten obszerny dokument ogłoszony został przez biskupów polskich w Warszawie 23 czerwca 1965 r. Zawierał opis sytuacji pierwszych lat powojennych, bilans dwudziestu lat obecności na Ziemiach Zachodnich i Północnych, przypomnienie niezmiennego stanowiska hierarchów w sprawie starań o uregulowanie statusu kościelnego tych terenów oraz zachęty duszpasterskie na przyszłość⁷⁸.

Aktywność związana z obchodami rocznicowymi nie dotyczyła bynajmniej wyłącznie archidiecezji wrocławskiej i Wrocławia. Już 30 maja 1965 r. w „Tygodniku Powszechnym” ukazał się głośny artykuł pióra Bolesława Kominka zatytułowany *Ziemie Zachodnie – mandat sprzed dwudziestu lat*⁷⁹. W tekście znalazło się m.in. wyjaśnienie i uzasadnienie polskiej obecności na Ziemiach Zachodnich i Północnych, a w dalszej części – słowa odnoszące się do trudnych relacji polsko-niemieckich, w których można odnaleźć zapowiedź dialogu i porozumienia: „Pewnie, że formuła pokoju związana z granicą na Odrze i Nysie, być może, nie zadowala jeszcze wszystkich Niemców. Ale w miarę upływu czasu szanse prawdziwego pokoju na tych terenach będą rosły. Będą także rosły szanse pokoju i zgody psychicznej”⁸⁰.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ B. Kominek, *W służbie Ziem Zachodnich*, s. 150-153 i 153-159.

⁷⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/19, k. 29, Protokół KGEP, Warszawa, 17 VI 1964 r.

⁷⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/214, k. 19-20, Protokół 85. KPEP, Warszawa, 27 I 1965 r.

⁷⁸ *List pasterski Episkopatu Polski na 20-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 406-411.

⁷⁹ B. Kominek, *Ziemie Zachodnie – mandat sprzed dwudziestu lat*, „Tygodnik Powszechny” 1965 nr 22, s. 1-2.

⁸⁰ Tamże, s. 2.

Latem arcybiskup uczestniczył w uroczystościach rocznicowych w Szczecinie (27 czerwca 1965 r.), gdzie świętowano 20-lecie organizacji polskiego życia kościelnego na Pomorzu Zachodnim, oraz na Górze św. Anny (25 lipca 1965 r.), która była miejscem obchodów dla wiernych z Opolszczyzny. W obu miejscach celebracji liturgicznych wygłosił homilie, które wniosły istotny wkład do zrozumienia znaczenia obecności Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁸¹.

Bolesław Kominek odpowiadał ponadto za przygotowanie centralnych dwudniowych uroczystości we Wrocławiu. Już pod koniec sierpnia 1965 r. do stolicy Dolnego Śląska przybyli prawie wszyscy członkowie episkopatu. W przemówieniu wygłoszonym 1 września 1965 r. podczas posiedzenia Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w archikatedrze wrocławskiej rządcą archidiecezji wrocławskiej powtórzył argumenty legitymizujące polską obecność na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁸². Za obecnością tą – jak twierdził – przemawiały mianowicie: polska/piastowska przeszłość, którą potwierdzała m.in. onomastyka; kwestia egzystencji napływowej polskiej ludności; udział Polaków w odbudowie tych ziem; prawo do ojcowizny obecnych mieszkańców, którzy już się na tych ziemiach urodzili. W dalszej części podkreślił znaczenie Kościoła, który według niego był głównym spoiwem w sensie historycznym i społecznym, gdyż dzięki niemu przetrwała polskość na tych ziemiach, a w okresie powojennym sprzyjał on integracji ludności napływowej⁸³. Dodajmy, że w dniach 1-2 września 1965 r. w gmachu Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu obradowała równolegle – dla uczczenia wspomnianej rocznicy – 89. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski, podczas której rządcy poszczególnych diecezji składali relacje dotyczące obchodów⁸⁴.

Niecałe cztery lata później, 19 czerwca 1969 r., w obliczu zbliżającej się 25. rocznicy ustanowienia polskiej administracji kościelnej, Bolesław Kominek zwracał uwagę polskim biskupom na konieczność większego zainteresowania episkopatu sprawami Ziem Zachodnich i apelował, aby: „a. zwołać Konferencję Plenarną Episkopatu we Wrocławiu; b. wydać list do wiernych z okazji 25-lecia polskiej organizacji kościelnej na Z[iemiach] Z[achodnich]. W liście tym ująć cyfrowo i konkretnie, co Kościół uczynił dla Z[iem] Z[achodnich], z jakimi trudnościami się boryka; c. podjąć akcję wobec władz państwowych w sprawie

⁸¹ B. Kominek, *Cmentarzysko, które ożyło...*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, red. J. Krucina, Wrocław 2005, s. 212-222; tenże, *Droga pokoju społecznego*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, s. 197-204.

⁸² J. Krucina, *Obchody Kościelnego Dwudziestolecia*, w: *Kościół na Ziemiach Zachodnich. Čwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej*, red. J. Krucina, Wrocław 1971, s. 101-112.

⁸³ B. Kominek, *W służbie Ziem Zachodnich*, s. 170-177; W. Kucharski, *Ziemia Zachodnie w piśmiennictwie kardynała Bolesława Kominka*, w: *Ziemia Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2011, s. 211.

⁸⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/218, k. 14-15, Protokół 89. KPEP, Wrocław, 1-2 IX 1965 r.

mienia kościelnego na Z[iemiach] Z[achodnich], d. ogłosić artykuły o Z[iemiach] Z[achodnich] w Biuletynie Episkopatu i pismach katolickich, e. popchnąć w Rzymie sprawę rozwiązania ostatecznego problemu diecezji polskich na Z[iemiach] Z[achodnich]⁸⁵.

W efekcie podjętej wówczas na forum Komisji Głównej dyskusji kard. Stefan Wyszyński prosił arcybiskupa o czuwanie nad sprawami Ziem Zachodnich i Północnych oraz zlecił mu przygotowanie pisma skierowanego do Stolicy Apostolskiej⁸⁶. Wkrótce przygotowany został dokument zwany *Memoriałem Episkopatu Polski do papieża Pawła VI*⁸⁷. Bolesław Kominek, jako autor opracowania, omówił jego założenia podczas drugiego dnia obrad 116. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski (1 października 1969 r.)⁸⁸. *Memoriał Episkopatu Polski do papieża Pawła VI* zawierał wiele argumentów, które miały skłonić głowę Kościoła katolickiego do zmiany statusu prawnego polskiej administracji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Powoływano się przy tym na incydentalne rozstrzygnięcia Stolicy Apostolskiej w innych rejonach świata, wykazując podobieństwa do sytuacji w Polsce⁸⁹. Ostatecznie dokument został przedłożony Pawłowi VI podczas audiencji udzielonej polskim hierarchom 15 grudnia 1969 r.⁹⁰ Papież zapewnił w odpowiedzi o życzliwości wobec problemu uregulowania statusu polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, ale jednocześnie podkreślił konieczność podejmowania roztropnych decyzji⁹¹.

3.4. Prace studyjne związane z reorganizacją struktur polskiej administracji kościelnej⁹²

Najprawdopodobniej latem 1967 r., kiedy doszło do nominacji czterech administratorów apostolskich *ad nutum Sanctae Sedis* dla Wrocławiu, Gorzowa

⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/24, k. 48, Protokół RGEP, Warszawa, 19 VI 1969 r.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/24, k. 55, Protokół RGEP, Warszawa, 29 IX 1969 r.

⁸⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/245, k. 46, Protokół 116. KPEP, Warszawa, 30 IX – 1 X 1969 r.

⁸⁹ K. Jaworska, *Działalność Komisji Episkopatu Polski do spraw Ziem Zachodnich i Północnych na rzecz zmiany statusu administracji kościelnej na terytorium przyłączonym do Polski po II wojnie światowej*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 63-64.

⁹⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25, k. 65, Protokół RGEP, Wrocław, 3-4 V 1970 r.

⁹¹ P. Raina, *Stolica Apostolska reguluje organizację kościelną na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski*, Olsztyn 1998, s. 10.

⁹² Zob. M. Białkowski, *Projekty reorganizacji struktur Kościoła katolickiego w Polsce w zespole Sekretariatu Prymasa Polski Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego*, „Przegląd Zachodni” 3(2017), s. 175-192; tenże, *Nieznaný posoborový projekt terytorialnej reorganizacji diecezji polskich z 1967 roku*, „Studia Pelplińskie” 51(2017), s. 41-94; tenże, *Dwa posoborowe projekty*

Wielkopolskiego, Opola i Olsztyna, zintensyfikowano studia nad projektem reorganizacji struktur administracyjnych Kościoła katolickiego w Polsce⁹³. Opracowanie nowej mapy diecezji powstało w środowisku wrocławskim i było efektem pracy specjalnego zespołu naukowców (demografów, urbanistów, kartografów, ekonomistów i socjologów) pracujących pod patronatem Bolesława Kominka. „Ukrytym” celem projektu było uregulowanie polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. W konsekwencji powstało studium obejmujące całość terytorium PRL. Dokument na pewno był ukończony na początku listopada 1967 r., bowiem pismem z 10 listopada tegoż roku abp Bolesław Kominek zwracał się do prymasa Polski o umieszczenie sprawy projektu w programie obrad Komisji Głównej Episkopatu Polski⁹⁴. Podczas posiedzenia tego gremium, 22 listopada 1967 r., projekt został zaprezentowany przez wrocławskiego hierarchę. Z naniesionych odręcznych uwag kard. Stefana Wyszyńskiego wynika, że nie spotkał się on z aprobatą członków Komisji Głównej. Prymas Polski zanotował: „K[omisja] Gł[ówna] stoi na stanowisku, że projekt jest zbyt a) oderwany od historycznych stolic biskupich, b) że nie bierze pod uwagę warunków geogr[aficznych] i komunikacyjnych”. Na marginesie widniała adnotacja: „nieaktualne, do akt”⁹⁵.

Zasadniczy trzon projektu stanowiła jego część trzecia – propozycje podziału kościelnego na obszarze poszczególnych 17 województw⁹⁶. Zawierała ona analizę danych demograficzno-statystycznych tychże województw wraz z charakterystyką warunków ludnościowych, występującymi tendencjami w rozwoju urbanistyczno-przestrzennym oraz przewidywanymi kierunkami i trendami dalszego rozwoju. Następnie zaproponowano podział województw na poszczególne archidiecezje i diecezje, którym przyporządkowano konkretne powiaty. W posoborowym projekcie zalecano, aby granice diecezji pokrywały się w miarę możliwości z granicami województw albo też aby wyznaczano granice kilku diecezji w ramach jednego województwa. Ustalono, że górną granicę zaludnienia diecezji będzie stanowiła liczba około miliona mieszkańców⁹⁷.

Opracowanie zawiera bardzo szczegółowe i precyzyjne dane demograficzne, w tym zestawienia powiatów wchodzących w skład poszczególnych archidiecezji i diecezji. Ciekawe są również analizy poszczególnych województw oraz

---

reorganizacji struktur kościelnych w Polsce z drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX wieku, „Zapiski Historyczne” 2017, z. 3, s. 127-146.

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/232, k. 56-57, Protokół 103. KPEP, Warszawa, 15-16 VI 1967 r.

⁹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 33, Pismo arcybiskupa Bolesław Kominka do kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 10 XI 1967 r.

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 37-64, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 36, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

proponowanych na ich obszarze archidiecezji i diecezji. Dokument zakładał podział terytorium Polski na siedem prowincji kościelnych: 1) metropolię gdańską (archidiecezja gdańska, diecezja koszalińska, diecezja olsztyńska, diecezja szczecińska); 2) metropolię gnieźnieńską (archidiecezja gnieźnieńska, diecezja bydgoska = chełmińska, diecezja kaliska, diecezja Poznań Miasto, diecezja wrocławska); 3) metropolię katowicką (archidiecezja katowicka, diecezja częstochowska, diecezja gliwicka); 4) metropolię krakowską (archidiecezja Kraków Miasto, diecezja jaworznicka, diecezja kielecka, diecezja radomska = sandomierska, diecezja tarnowska); 5) metropolię lubelską (archidiecezja lubelska, diecezja białostocka, diecezja przemyska, diecezja rzeszowska, diecezja zamojska = chełmska); 6) metropolię warszawską (archidiecezja Warszawa Miasto, diecezja Łódź Miasto, diecezja piotrkowska, diecezja plocka (Warszawa-Zachód), diecezja siedlecka (Warszawa-Wschód); 7) metropolię wrocławską (archidiecezja wrocławska, diecezja gorzowska, diecezja legnicka, diecezja opolska)⁹⁸.

Analiza szczegółowa projektu z 1967 r. pozwala stwierdzić, że zawierał on – poza „rewolucyjnymi” założeniami metodologicznymi – kilka innych interesujących propozycji:

1. Zniesienie arcybiskupstwa w Poznaniu, a zarazem erygowanie stolic arcybiskupich w Gdańsku, Katowicach i Lublinie. Absolutnie wyjątkowym tworem geograficznym miała być metropolia lubelska, obejmująca cały pas ściany wschodniej – od Białegostoku na północy, aż po Rzeszów i Przemysł na południu.

2. Likwidację formalnie istniejących – w granicach PRL – reliktyw metropolii lwowskiej i wileńskiej, a tym samym ostateczne zerwanie historycznych więzów Kościoła w Polsce z obszarem Kresów Wschodnich.

3. „Likwidację” diecezji chełmińskiej (a na pewno radykalną zmianę jej granic oraz pozbawienie stołeczności Pelplina na rzecz Bydgoszczy lub Torunia⁹⁹); zniesienie diecezji łomżyńskiej; zniesienie administratury apostolskiej w Drohiczynie¹⁰⁰; zniesienie administratury apostolskiej w Lubaczowie (choć następcą tej ostatniej administratury apostolskiej byłaby nowa diecezja zamojska = chełmska)¹⁰¹; utratę stołeczności przez Sandomierz na rzecz Radomia.

4. Powstanie aż czterech diecezji miejskich, ograniczonych terytorialnie do obszaru samego miasta: diecezja Poznań Miasto (603.300 mieszkańców)¹⁰²;

⁹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 64-67, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

⁹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 39, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 37, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 50, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 54, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

archidiecezja Kraków Miasto (w zależności od wariantu od 705.900 mieszkańców do 932.900 mieszkańców)¹⁰³; diecezja Łódź Miasto (985.300 mieszkańców)¹⁰⁴; archidiecezja Warszawa Miasto (1.736.600 mieszkańców)¹⁰⁵. Zastanawiające jest, że w grupie wyodrębnionych miast pominięto Wrocław. Archidiecezja wrocławska miała obejmować miasto Wrocław oraz siedemnaście okolicznych powiatów, zamieszkałych łącznie przez 1.396.600 mieszkańców.

5. Utworzenie nowych diecezji: gliwickiej, jaworznickiej, kaliskiej, koszalińskiej, legnickiej, piotrkowskiej, szczecińskiej, zamojsko-chełmskiej i ewentualnie bydgoskiej (w przypadku rezygnacji z zachowania nazwy: chełmińska).

6. Poszczególne metropolie miały w ramach przypisanej im specjalizacji duszpasterskiej prowadzić formację pastoralną grup stanowych (np. metropolia gdańska dla duszpasterstwa ludzi morza).

Proponowany przez abpa Bolesława Kominka projekt z listopada 1967 r. miał więc charakter kompleksowy: przebudowywał strukturę większości metropolii; w znacznym stopniu zmniejszał dysproporcje pomiędzy poszczególnymi diecezjami; zmierzał do całościowego uregulowania polskiej administracji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych; rozwiązywał kwestię administratur apostolskich archidiecezji lwowskiej i archidiecezji wileńskiej, których stolice znajdowały się na terytorium Związku Sowieckiego.

Pod koniec obrad Komisji Głównej wrocławski hierarcha dokonał podsumowania prac nad projektem. W protokole zapisano: „Referuje arcybiskup Kominek, który sam stwierdza, że problem jeszcze bardzo niedojrzały i nie jest do końca przemyślany, dlatego propozycje nie są dopracowane, chodzi o zasygnalizowanie problemu podziału administracyjnego diecezji w Polsce. W dyskusji podkreślono, by zająć się najpierw terenem Ziemi Zachodnich, a potem Polską centralną. Zasadniczy błąd projektu to, że odchodzi się od dawnych siedzib, zrywa się z tradycją, gotowymi urządzeniami. Przenoszenie stolic biskupich prawie że niemożliwe w dzisiejszych warunkach ekonomicznych. Niektóre koncepcje b[ardzo] śmiałe”¹⁰⁶.

Zatem przyczyny obiektywne, takie jak: zerwanie z historycznymi siedzibami stolic biskupich, brak międzynarodowego uregulowania przynależności do Polski tzw. Ziemi Odzyskanych, a przede wszystkim przewidywane protesty władz państwowych i problemy natury ekonomiczno-finansowej, sprawiły, że dokument nie został wniesiony do porządku obrad Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, a dalsze prace studyjne wstrzymano.

¹⁰³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 47, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 51, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 58, Problem terytorialnej reorganizacji diecezji polskich.

¹⁰⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/22, k. 77, Protokół KGEP, Warszawa, 22 XI 1967 r.

IV. UDZIAŁ W PRACACH KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH EPISKOPATU POLSKI

W okresie dwudziestu lat posługi biskupiej Bolesław Kominek uczestniczył w ramach Konferencji Episkopatu Polski w pracach następujących gremiów:

- 1) Komisja Duszpasterska/Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski – przewodniczący w latach 1958-1974;
- 2) Komisja *Iustitia et Pax* Episkopatu Polski – asystent kościelny i przewodniczący w latach 1968-1974;
- 3) Komisja do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Episkopatu Polski – przewodniczący w latach 1970-1972¹⁰⁷;
- 4) Komisja do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczywności/Duszpasterstwa Dobroczywnego Episkopatu Polski – członek w latach 1958-1967;
- 5) Komisja Maryjna Episkopatu Polski – członek w latach 1958-1974;
- 6) Komisja Soborowa Episkopatu Polski – członek w latach 1963-1970.

4.1. Przewodniczący Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski (1958-1974)

Spośród komisji specjalistycznych najdłużej Bolesław Kominek zasiadał w Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego. Powstała ona już po zakończeniu działań wojennych w 1945 r., a jej pierwszym przewodniczącym był bp Stanisław Adamski¹⁰⁸. Od września 1947 r. aż do swojej śmierci w październiku 1956 r. kierował nią abp Walenty Dymek. Funkcję sekretarza w latach 1947-1950 piastował ks. Bolesław Kominek. W 1950 r. w jej skład – oprócz metropolity poznańskiego – wchodził: bp Stanisław Adamski, bp Jan Lorek, bp Czesław Kaczmarek, bp Tadeusz Zakrzewski, ks. Karol Milik, ks. Edmund Nowicki oraz ks. Bolesław Kominek. W okresie największych represji, w latach 1952-1954, komisja zmuszona była zaprzestać działalności. Wznowiła ją w styczniu 1955 r. Od listopada 1956 r. do sierpnia 1958 r. jej przewodniczącym był bp Zdzisław Goliński¹⁰⁹.

Pod koniec sierpnia 1958 r. funkcję tę objął Bolesław Kominek. Stan osobowy z marca 1968 r., kiedy Komisji Duszpasterskiej przewodniczył rządca Kościoła wrocławskiego, przedstawiał się następująco: poza arcybiskupem w skład komisji wchodził: kard. Karol Wojtyła, bp Jerzy Ablewicz, bp Herbert Bednorz, bp Ignacy Tokarczuk, bp Wilhelm Pluta, bp Jerzy Modzelewski, bp Jan Czerniak, bp Stefan

¹⁰⁷ Ksiądz Józef Pater w haśle biograficznym: *Kominek Bolesław* (w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, s. 184) błędnie podaje, że przewodniczył Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Episkopatu Polski w latach 1956-1972.

¹⁰⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 358, Bolesław Kominek, Dwudziestolecie pracy Komisji Duszpasterskiej – przeanalizowanie jej działalności – wnioski na przyszłość.

¹⁰⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 359, Bolesław Kominek, Dwudziestolecie pracy Komisji Duszpasterskiej – przeanalizowanie jej działalności – wnioski na przyszłość.

Bareła, bp Tadeusz Etter, o. Stanisław Nawrocki SJ, ks. Stanisław Piotrowski, ks. Józef Majka, ks. Hieronim Kocyłowski (sekretarz). Łącznie gremium to tworzyło 14 osób¹¹⁰. Z czasem dokooptowano kolejne osoby i w styczniu 1970 r. komisja liczyła już 23 członków. Nominacje otrzymali wówczas: bp Franciszek Jop, bp Józef Rozwadowski, bp Jan Mazur, bp Jerzy Stroba, bp Julian Groblicki, bp Ignacy Jeż, bp Jan Wosiński, bp Władysław Miziołek, o. Czesław Drzyzgiewicz OFM, ks. Alojzy Orszulik¹¹¹.

Próbując nakreślić problematykę podejmowaną przez komisję, przywołać należy fragment protokołu Komisji Głównej Episkopatu Polski z 15 listopada 1960 r. Stwierdzono w nim, że „Komisja Duszpasterska ma na warsztacie swych prac następujące tematy: kazania millenijne i luzy w programie, zagadnienie młodych kapłanów, nieufność duchowieństwa, częste odezwy do duchowieństwa, zachowanie kultury w odnoszeniu się do wiernych, zmiany socjologiczne w społeczeństwie”¹¹².

Wraz z upływem czasu coraz bardziej doskwierał brak uregulowań dotyczących pracy komisji. Realne szanse na uchwalenie *Regulaminu Komisji Episkopatu Polskiego do Spraw Duszpasterstwa Ogólnego* pojawiły się dopiero na początku 1972 r., gdy zaprezentowano projekt dokumentu. Zawierał on m.in. opis zadań, jakie stawiano wówczas przed komisją:

„a) Analizowanie sytuacji religijnej w Polsce, jej rozwoju oraz wpływów, które mogłyby na nią oddziaływać i opracowanie odpowiednich sprawozdań dla Konferencji Episkopatu Polskiego.

b) Pilne śledzenie znaków czasu i formułowanie wynikających z nich wniosków dla duszpasterstwa.

c) Studiowanie dokumentów Soboru oraz innych dokumentów Kościoła i opracowywanie sposobów realizacji zawartych w nich wskazań i zaleceń w rzeczywistości polskiej.

d) Przygotowanie ogólnych wytycznych i wieloletnich planów pracy duszpasterskiej oraz przedkładanie ich Konferencji Episkopatu Polski.

e) Opracowanie ramowych planów duszpasterskich na poszczególne lata i przedkładanie ich Komisji Episkopatu.

f) Koordynacja działalności specjalistycznych komisji duszpasterskich oraz krajowych duszpasterstw stanowych, zawodowych i specjalistycznych.

g) Konsultacje z krajowymi i diecezjalnymi duszpasterzami na temat wykonania planów duszpasterskich rocznych i wieloletnich”¹¹³.

¹¹⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/236, k. 4-5, Protokół 107. KPEP, Warszawa, 21-22 III 1968 r.

¹¹¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 34, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

¹¹² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/15, k. 43, Protokół RGEP, Warszawa, 15 XI 1960 r.

¹¹³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 372, Regulamin Komisji Episkopatu Polski do Spraw Duszpasterstwa Ogólnego /projekt/.

Niestety projekt nie spotkał się z aprobatą episkopatu i do końca przewodniczenia komisji przez Bolesława Kominka działała ona bez regulaminu. Ograniczenia, jakie powodował ten stan, najlepiej oddaje konkluzja samego przewodniczącego komisji, wypowiedziana podczas posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski 23 stycznia 1973 r.: „Arcybiskup Kominek, porównując pracę naszej KEP z trybem pracy Rady Episkopatów Europy, stwierdził, że żaden Episkopat nie pracuje jak Episkopat Polski. Oświadczył także, że jego zdaniem Komisja Duszpasterstwa Ogólnego zbyt szczegółowo opracowuje projekty, nie dociera to wszystko do dołów. Jest jakaś wada w transmisji. Do Kurii idzie normalnie, od Kurii do parafii nie dociera wszystko i prawidłowo. Arcybiskup uważa także, że jest potrzebny regulamin. Zaproponował, by Biskup Wójcik opracował projekt regulaminu”¹¹⁴.

Ważnym wymiarem pracy komisji było przygotowywanie listów pasterskich, co zostało wcześniej zasygnalizowane w kontekście aktywności pastoralnej Bolesława Kominka¹¹⁵. Do priorytetowych zadań należało ponadto opracowanie w 1960 r. w wersji pierwotnej Dyrektorium duszpasterskiego *Sakramenty św. w duszpasterstwie*. W styczniu 1962 r., po okresie składania poprawek i uwag, dokument został ostatecznie skierowany do druku¹¹⁶. Jako oficjalna instrukcja episkopatu ukazał się na początku 1963 r. w formie książki: *Sakramenty święte w duszpasterstwie. Praca zbiorowa członków Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski*. W publikacji wypuklono znaczenie sakramentów w życiu chrześcijanina oraz zaproponowano ujednoczenie obrzędów dla wszystkich diecezji. Książka składała się z ośmiu rozdziałów, w których podejmowano kwestie ogólne oraz omawiano poszczególne sakramenty. Ważna była koncepcja metodologiczna pracy, oparta na jednolitej konstrukcji każdego z rozdziałów. Składały się na nią: zasady doktrynalne; wskazania katechetyczne; wskazania liturgiczne; wskazania duszpasterskie¹¹⁷.

Warto w tym miejscu zauważyć, że komisja obejmowała swoimi zainteresowaniami wiele różnorodnych obszarów pastoralnych, zarówno teoretycznych, organizacyjnych, jak i praktycznych. Owocem prac podkomisji, które działały przy komisji, były dokumenty podejmujące zagadnienia szczegółowe. Dla przykładu w maju 1963 r. rozesłano *Instrukcję dotyczącą czasów kapłańskich*¹¹⁸, w lutym 1965 r. – referat pt. *Organizacja Wydziału*

¹¹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/28, k. 12, Protokół RGEP, Warszawa, 23 I 1973 r.

¹¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237, k. 26, Protokół 108. KPEP, Jasna Góra, 2-4 V 1968 r.

¹¹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 223, Pismo arcybiskupa Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 19 I 1962 r.

¹¹⁷ *Sakramenty święte w duszpasterstwie. Praca zbiorowa członków Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1963, ss. 275.

¹¹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 268-276.

*Duszpasterskiego przy Kurii Biskupiej*¹¹⁹, w sierpniu 1970 r. – opracowanie pt. *Znacznie Credo Pawła VI dla Kościoła*¹²⁰.

Komisja wypowiadała się również na temat najbardziej nabrzmiałych problemów społecznych, czego dowodem jest jej zdecydowany głos w kwestii utrudnień budownictwa sakralnego. List z prośbą o pilne zwołanie w tej sprawie nadzwyczajnego posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski przewodniczący i członkowie wystosowali do kard. Stefana Wyszyńskiego 13 stycznia 1972 r. W dokumencie znalazły się słowa: „Donosimy także, żeśmy między innymi obradowali w poczuciu głębokiej odpowiedzialności o wielkich potrzebach duszpasterskich polskiego Ludu Bożego, a wśród nich uważamy za sprawę największej wagi i wysoce nagłą budowę wystarczającej liczby kościołów, bez których staje się niemożliwym jakiegokolwiek duszpasterstwo w coraz liczniejszych zurbanizowanych okolicach Polski. [...] Uważamy za konieczne, aby cały Episkopat Polski zaangażował się całym swym potencjałem w sprawę budowy nowych świątyń, choćby najskromniejszych, i pomógł Waszej Eminencji w jego zbyt osamotnionej pozycji w tej walce”¹²¹.

Od początku lat sześćdziesiątych XX w. kierunki pracy duszpasterskiej Kościoła katolickiego w Polsce wyznaczyły trzy podstawowe inicjatywy: Wielka Nowenna, obchody Milenium Chrztu Polski i Sobór Watykański II¹²². To ostatnie wydarzenie było przedmiotem refleksji abpa Bolesława Kominka również w kontekście prac Komisji Duszpasterskiej. Na jej posiedzeniu w styczniu 1963 r. mówił on o nowej eklezjologii, konieczności zjednoczenia chrześcijan oraz awansie świeckich¹²³.

Pod koniec 1965 r. rozpoczęto studia nad modernizacją i dostosowaniem działalności komisji do współczesnych posoborowych wyzwań duszpasterskich. W styczniu 1966 r. *Ocenę działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu i perspektywy na przyszłość* przesłał na ręce kard. Stefana Wyszyńskiego o. Stanisław Nawrocki SJ¹²⁴. Kolejne opracowanie tego autora, noszące tytuł: *Sugestie na temat rozwoju działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu*, trafiło do rąk prymasa Polski już w marcu 1966 r.¹²⁵ Główne założenia

¹¹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 299, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 13 II 1965 r.

¹²⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 143, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 1 VIII 1970 r.

¹²¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27, k. 9, Adres członków Komisji Duszpasterstwa Ogólnego skierowany do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 13 I 1972 r.

¹²² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 39-43, Protokół z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa Episkopatu Polski, Kraków, 28-29 XII 1966 r.

¹²³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 231-232, Protokół z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa Episkopatu Polski, Zakopane-Księżówka, 14-15 I 1963 r.

¹²⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 350-356, Stanisław Nawrocki SJ, Ocena działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu i perspektywy na przyszłość.

¹²⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 388-396, Stanisław Nawrocki SJ, Sugestie na temat rozwoju działalności Komisji Duszpasterskiej Episkopatu.

nakreślił przewodniczący komisji w referacie zatytułowanym: *Duszpasterstwo w Polsce w okresie posoborowym – perspektywy*¹²⁶ oraz w szczegółowych dyrektywach¹²⁷. W tym drugim dokumencie sformułował on szereg ogólnych postulatów: 1) konieczność utworzenia Komisji Posoborowej, której zadaniem byłaby realizacja uchwał Soboru Watykańskiego II; 2) opracowanie Małego Katechizmu Soborowego; 3) przeprowadzenie w 1967 r. misji parafialnych w oparciu o eklezjologię soborową; 4) zapoznanie z dokumentami soborowymi duchowieństwa diecezjalnego, zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich; 5) korzystanie w pracy duszpasterskiej ze współczesnych badań socjologicznych, które uwzględniają zachodzące zmiany społeczne¹²⁸. Większość powyższych propozycji poddano wnikliwej ocenie Komisji Głównej Episkopatu Polski podczas posiedzenia 30 sierpnia 1966 r.¹²⁹

Wspomnijmy również, że kiedy komisją kierował Bolesław Kominek, realizowane były ogólnopolskie programy duszpasterskie. Ich hasła przewodnie wskazywały na główne kierunki aktywności. Warto zauważyć, że przynajmniej w pierwszych latach po zakończeniu Soboru Watykańskiego II bardzo mocno promowano treści soborowe. Rok duszpasterski 1966/1967 ustanowiony został Rokiem Soborowym, a przyświecało mu hasło: *Odnowa soborowa początkiem Nowego Tysiąclecia pod dalszym protektoratem Matki Bożej Królowej Polski*¹³⁰. Rok 1967/1968 był obchodzony pod hasłem: *Sobór Watykański II – szkoła życia*¹³¹. W kolejnych latach akcentowano natomiast chrystocentryczny wymiar eklezjologii soborowej, dlatego hasło roku 1968/1969 brzmiało: *Jezus Osobowy i Mistyczny*¹³²; roku 1969/1970: *Jezus Chrystus działający w Sakramentach św. przez łaskę*¹³³; roku 1970/1971: *Jezus Chrystus jako droga, prawda i życie*¹³⁴; roku 1971/1972: *Jezus Chrystus – światłością narodów*¹³⁵.

¹²⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 398-410, Bolesław Kominek, *Duszpasterstwo w Polsce w okresie posoborowym – perspektywy*.

¹²⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 411-412, Dyrektywy, jaki ma przedstawić Episkopatowi sam Ks. Abp Przewodniczący z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa w Tarnowie w dniach 22 i 23 lipca 1966 r.

¹²⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 411, Dyrektywy, jaki ma przedstawić Episkopatowi sam Ks. Abp Przewodniczący z posiedzenia Komisji Duszpasterstwa w Tarnowie w dniach 22 i 23 lipca 1966 r.

¹²⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 74-75, Protokół KGEP, Warszawa, 30 VIII 1966 r.

¹³⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 414, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 25 VIII 1966 r.

¹³¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 86, Plan duszpasterski na rok 1967/68.

¹³² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 367, Duszpasterski rok Pański 1969/1970. Program duszpasterski.

¹³³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39, k. 175, Program kaznodziejski na rok 1969/1970.

¹³⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 95-107, Program duszpasterski na rok 1970/71.

¹³⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40, k. 384, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 17 II 1972 r.

Podsumowując, należy stwierdzić, że od początków przewodniczenia komisji przez Bolesława Kominka do najważniejszych jej zadań należało: 1) przygotowywanie listów pasterskich kierowanych do wszystkich wiernych; 2) opracowywanie dokumentów pastoralnych służących formacji duszpasterskiej; 3) formułowanie szczegółowych wytycznych dotyczących realizacji ogólnopolskich programów duszpasterskich na poziomie całego kraju, poszczególnych diecezji, parafii; 4) organizowanie dni skupienia krajowych duszpasterzy stanowych, zawodowych, specjalistycznych. Trzy ostatnie cele komisji realizowane były w ścisłej współpracy z dyrektorami wydziałów/referatów duszpasterskich poszczególnych kurii diecezjalnych.

4.2. Asystent kościelny i przewodniczący Komisji *Iustitia et Pax* Episkopatu Polski (1968–1974)

Jednym z postulatów wypływających z nauczania Soboru Watykańskiego II było większe zaangażowanie Kościoła katolickiego w problematykę współczesnego świata. Zadanie to wypełniać miała m.in. utworzona na mocy Motu proprio *Catholicam Christi Ecclesiam* Pawła VI z 6 stycznia 1967 r. Papieska Rada *Iustitia et Pax*¹³⁶. Miała ona na celu troskę o nauczanie społeczne Kościoła oraz promowanie pokoju i działania na rzecz sprawiedliwości. *Novum* stanowił fakt, iż po raz pierwszy wśród członków tego typu ciała przeważali katolicy świeccy (aż 10 spośród początkowo 13, a ostatecznie 16). Jednym z nich był wybitny historyk filozofii – prof. Stefan Świeżawski. Natomiast większość konsultorów stanowili duchowni¹³⁷.

Pierwsze posiedzenie Papieskiej Rady *Iustitia et Pax* odbyło się w Rzymie 17-25 kwietnia 1967 r.¹³⁸ Już podczas tego spotkania zaproponowano, by utworzyć krajowe Komisje *Iustitia et Pax* przy poszczególnych konferencjach episkopatów. Wstępne pismo w tej sprawie abp Bolesław Kominek przekazał do Sekretariatu Papieskiej Rady *Iustitia et Pax* 27 grudnia 1967 r. Proponowano w nim, aby funkcję przewodniczącego objął prof. Czesław Strzeszewski, zaś asystentem kościelnym miał być arcybiskup wrocławski¹³⁹. Zatwierdzenie obu kandydatur nastąpiło podczas posiedzenia 106. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 25

¹³⁶ J. M. Dyduch, *Papieska Rada Świeckich i Papieska Komisja „Iustitia et Pax”*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 25(1982) nr 1-2, s. 198.

¹³⁷ T. Piec, *Pięćdziesiąt lat działalności Papieskiej Rady „Iustitia et Pax”*. *Próba bilansu*, „Studia Socialia Cracoviensia” 1 (2018), s. 203-24.

¹³⁸ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 2-4, Sprawozdanie z pierwszego posiedzenia Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax*, Rzym, 17-25 IV 1967 r.

¹³⁹ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 38, Pismo arcybiskupa Bolesława Kominka do Sekretariatu Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax*, Roma, 27 XII 1967 r. [dokument w j. francuskim].

stycznia 1968 r.¹⁴⁰ O fakcie tym prof. Czesław Strzeszewski został powiadomiony w piśmie podpisanym przez kard. Stefana Wyszyńskiego 12 lutego 1968 r.¹⁴¹ W liście z 20 marca 1968 r. prof. Czesław Strzeszewski – mimo pewnych oporów – zakomunikował, że przyjmuje decyzję prymasa Polski. O swoich rozterkach pisał: „Muszę jednak zaznaczyć, że na dwukrotne zapytanie J. E. Ks. Arcybiskupa B. Kominka raz osobiste, drugi raz za pośrednictwem ks. dr J. Kruciny wyraziłem opinię, że przewodniczącym Komisji *Iustitia et Pax* powinien być członek Episkopatu i dla świeckiego ta funkcja byłaby zbyt trudna do wypełnienia. Dlatego też tylko w duchu pokory i posłuszeństwa przyjmuję tę zaszczytną funkcję z wielkim wahaniem i obawą. Podtrzymuje mnie na duchu to, że liczę na łaskawą pomoc i opiekę J. E. Ks. Arcybiskupa, jako asystenta kościelnego”¹⁴².

Ostatecznie – po konsultacjach z abpem Bolesławem Kominkiem 30 kwietnia 1968 r. – przedstawiony został skład komisji, zatwierdzony cztery dni później na Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Czołową rolę odgrywali w niej prof. Czesław Strzeszewski (przewodniczący) i abp Bolesław Kominek (asystent kościelny). Wśród pozostałych członków było dziewięciu duchownych i trzech świeckich: bp Ignacy Tokarczuk, bp Kazimierz Majdański, ks. Józef Majka, ks. Franciszek Olszewski, ks. Joachim Kondziela, ks. Jan Krucina (sekretarz), o. Tadeusz Ślipko SJ, o. Władysław Skrzydlewski OP, ks. Witold Zdaniewicz SAC, prof. Stefan Swieżawski, doc. Jerzy Ozdowski, doc. Andrzej Świącicki¹⁴³. Inauguracja działalności Komisji *Iustitia et Pax* miała miejsce w domu arcybiskupim we Wrocławiu w dniach 5-6 listopada 1968 r.¹⁴⁴ Ogromny wkład organizacyjny i koncepcyjny abpa Kominka zauważalny był od początku obrad, które otworzył jako gospodarz miejsca: „Mówca podkreślił, że Krajowa Komisja IUSTITIA ET PAX powinna służyć realizacji uchwał Soboru Watykańskiego II. Uchwały te nie są przecież czymś dowolnym, lecz ideałem wiążącym, normą, wzorem działania w Kościele. Ks. Abp Kominek mocno zaakcentował, że Sobór nie wyrzekł się katolickiej nauki społecznej, lecz wyrastając w atmosferze wielkich społecznych encyklik Jana XXIII, naukę tę pogłębił w konstytucji

¹⁴⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/235, k. 37, Protokół 106. KPEP, Warszawa, 24-25 I 1968 r.

¹⁴¹ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 40, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego do Czesława Strzeszewskiego, Warszawa, 12 II 1968 r.

¹⁴² AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 41, Pismo Czesława Strzeszewskiego do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Lublin, 20 III 1968 r.

¹⁴³ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 44, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego zawiadamiające o powołaniu składu Komisji *Iustitia et Pax*, Warszawa, 15 VIII 1968 r.

¹⁴⁴ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 48-59, Sprawozdanie z pierwszej plenarnej sesji Krajowej Komisji *Iustitia et Pax* odbytej we Wrocławiu w dniach 5 i 6 listopada 1968 r.

Gaudium et spes, którą z kolei uzupełniły encykliki Pawła VI: *Ecclesiam suam* i *Populorum progressio*¹⁴⁵.

W dalszej części swego referatu nakreślił zadania, jakie przed komisją stawiał episkopat Polski. Były to: 1) pielęgnowanie i szeroka popularyzacja katolickiej nauki społecznej; 2) badanie autonomicznych wartości kultury polskiej; 3) opracowanie dokumentów poświęconych analizie poszczególnych działów kultury narodowej, które ukazywałyby wkład katolicyzmu w dziedzinę kultury polskiej i tym samym przyczyniały się do przewycięzania kompleksów katolików¹⁴⁶.

Podczas drugiego posiedzenia komisji, które odbyło się w Lublinie 10 kwietnia 1969 r., abp Bolesław Kominek omówił zagadnienie udziału komisji w kontaktach z narodami Europy Wschodniej, w szczególności Związkiem Sowieckim. Wśród spraw bieżących zwracano uwagę na konieczność przygotowania komentarzy do Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* oraz do Encykliki *Populorum progressio*. Priorytetem stało się przygotowanie dokumentu o kulturze chrześcijańskiej w Polsce¹⁴⁷. Omówiono go w podczas sesji zwołanej do Warszawy 21 maja 1969 r.¹⁴⁸ Dalsze prace komisji, kierowanej od lutego 1970 r. przez pasterza Kościoła wrocławskiego, przyniosły owoce w postaci m.in.: opracowania komentarza do *Gaudium et spes*; sympozjów poświęconych kulturze narodowej; uruchomienia stałego sekretariatu komisji we Wrocławiu. Powołano ponadto trzy podkomisje: doktrynalną (patronat abpa Bolesława Kominka), wychowania (patronat bpa Ignacego Tokarczuka), diagnostyczną (patronat bpa Kazimierza Majdańskiego)¹⁴⁹.

W kontekście zwiastunów kryzysu ekonomicznego, którego apogeum przypadło na przełom dekady lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w., wysoko należy ocenić trafność tez zawartych w *votum* zatytułowanym *Ewangelizacja we współczesnej sytuacji w Polsce*. Dokument przygotowany pod kierownictwem – wówczas już kardynała – Bolesława Kominka został przekazany w drugiej połowie września 1973 r. Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax* w Rzymie. Stosunkowo niewielkie opracowanie składało się z czterech krótkich rozdziałów: 1) Warunki ewangelizacji; 2) Środki ewangelizacji; 3) Metody ewangelizacji ku większej sprawiedliwości i pokoju; 4) O większą sprawiedliwość

¹⁴⁵ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 49-50, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego do Czesława Strzeszewskiego, Warszawa, 12 II 1968 r.

¹⁴⁶ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 50, Pismo Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego do Czesława Strzeszewskiego, Warszawa, 12 II 1968 r.

¹⁴⁷ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 92-94, Protokół nr 3 z obrad rozszerzonego Prezydium Komisji *Iustitia et Pax*, Lublin, 10 IV 1969 r.

¹⁴⁸ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 105, Protokół nr 4 z obrad drugiej plenarnej sesji Krajowej Komisji *Iustitia et Pax*, Warszawa, 21 V 1969 r.

¹⁴⁹ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 116-121, Sprawozdanie z plenarnego posiedzenia Krajowej Komisji *Iustitia et Pax*, Wrocław, 19 II 1970 r.; AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 72, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

dla ludzi pracy. Szczególnie niepokojąco wybrzmiewa lista negatywnych zjawisk społecznych zawarta w ostatnim podrozdziale. Jest ona dowodem destrukcyjnego charakteru modelu społecznego funkcjonującego w PRL, a zarazem wielkiej wrażliwości na ludzkie cierpienie i niesprawiedliwość przewodniczącego Komisji *Iustitia et Pax* Episkopatu Polski¹⁵⁰.

4.3. Przewodniczący Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Episkopatu Polski (1970–1972)

Jak już wspomiano, w latach 1970-1972 kwestie dotyczące unormowania statusu kościelnego Ziem Zachodnich i Północnych stały się przedmiotem działalności Komisji do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Została ona utworzona 15 stycznia 1970 r., podczas 117. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski¹⁵¹, i miała nadzorować wszystkie działania episkopatu związane z likwidacją stanu tymczasowości polskiej administracji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Szczególnym jej zadaniem było przygotowanie propozycji nowego podziału kościelnego na tamtym obszarze. W jej skład weszli: abp Bolesław Kominek (przewodniczący), bp Paweł Latusek, bp Franciszek Jop, bp Wilhelm Pluta i bp Józef Drzazga¹⁵². Ponadto w kontaktach przewodniczącego komisji z władzami PRL często uczestniczył sekretarz generalny Episkopatu Polski bp Bronisław Dąbrowski. Warto zwrócić uwagę, że poza bpem Pawłem Latuskiem członkami komisji byli rządcy z Ziem Zachodnich i Północnych, którzy 22 maja 1967 r. podniesieni zostali do rangi administratorów apostolskich *ad nutum Sanctae Sedis* z pełnymi prawami biskupów rezydencjalnych¹⁵³. Szerszy skład podaje natomiast Kazimiera Jaworska, która podkreśla, że wchodził do niej również biskupi sufragani, choć pomija bpa Pawła Latuska. Według badaczki członkami gremium byli: abp Bolesław Kominek (przewodniczący), bp Bronisław Dąbrowski, bp Franciszek Jop, bp Waław Wycisk, bp Antoni Adamiuk, bp Józef Drzazga, bp Jan Obląk, bp Julian Wojtkowski, bp Lech Kaczmarek, bp Wilhelm Pluta, bp Jerzy Stroba i bp Ignacy Jeż¹⁵⁴.

Działalność komisji sprowadzała się do trzech aspektów: 1) duszpasterskiego; 2) koncepcyjno-studyjnego; 3) prawno-finansowego. Pierwszym z jej zadań było przygotowanie uroczystości 25. rocznicy ustanowienia polskiej hierarchii

¹⁵⁰ AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92, k. 195-198, Ewangelizacja we współczesnej sytuacji w Polsce.

¹⁵¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/246, k. 66, Protokół 117. KPEP, Warszawa, 15-16 I 1970 r.

¹⁵² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/246, k. 58, Protokół 117. KPEP, Warszawa, 15-16 I 1970 r.

¹⁵³ S. Wilk, *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą Totus Tuus Poloniae Populus*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 12(2013), s. 135.

¹⁵⁴ K. Jaworska, *Działalność Komisji Episkopatu Polski do spraw Ziem Zachodnich i Północnych...*, s. 58-59.

kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Zaplanowano je w dniach 3-6 maja 1970 r. Decydujący wpływ na ich kształt miał gospodarz uroczystości, abp Bolesław Kominek. Bogaty program obejmował: nabożeństwo dziękczynne w archikatedrze wrocławskiej; uroczystą otwartą sesję episkopatu; nawiedzenie przez biskupów wybranych parafii archidiecezji; odsłonięcie tablicy upamiętniającej kard. Augusta Hlonda¹⁵⁵. Elementem obchodów było również posiedzenie 119. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, w trakcie której przyjęto projekt *Orędzia na 25-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*¹⁵⁶. Dokument autorstwa wrocławskiego hierarchy zawierał rys historyczny Ziemi Zachodnich i Północnych oraz ich związków z Polską. Przywoływał wybitne postacie z dziejów Kościoła katolickiego oraz omawiał wkład Kościoła katolickiego w rozwój i odbudowę po zakończeniu II wojny światowej¹⁵⁷.

Innymi ważnymi tematami obrad komisji była kwestia organizacji terytorialnej przyszłych diecezji na ziemiach Zachodnich i Północnych¹⁵⁸ oraz nowej regulacji prawnej własności kościelnej na tym obszarze. Od 10 lutego 1970 r. przewodniczący Komisji uczestniczył w prowadzonych z rządem PRL rozmowach dotyczących mienia kościelnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Przygotowywane przez władze państwowe projekty rozwiązań prawnych początkowo nie zadowalały strony kościelnej, która wniosła szereg postulatów. Propozycje zmian – w wyniku wielokrotnie prowadzonych rozmów – zostały przyjęte. Nowe propozycje uwzględniały szereg uwag wniesionych przez biskupów¹⁵⁹. Szacowano, że na mocy uchwalonej 23 czerwca 1971 r. *Ustawy o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych* Kościół katolicki uzyska prawo własności 4.700 kościołów i kaplic, 1.500 budynków i 830 ha gruntów rolnych. W rzeczywistości tylko łączny obszar nieruchomości przekazanych Kościołowi katolickiemu wyniósł 4.317,66 ha¹⁶⁰.

Jak już sygnalizowano, abp Bolesław Kominek inicjował w większym gronie ekspertów prace analityczno-planistyczne, mające na celu reformę kościelnych struktur administracyjnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Podczas

¹⁵⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 67, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

¹⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/248, k. 28, Protokół 119. KPEP, Wrocław, 4-6 V 1970 r.

¹⁵⁷ *Orędzie Episkopatu Polski z archikatedry wrocławskiej na 25-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, s. 596-601.

¹⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/252, k. 50-51, Protokół 123. KPEP, Warszawa, 27-28 I 1971 r.

¹⁵⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/253, k. 60-61, Protokół 124. KPEP, Warszawa, 31 III – 1 IV 1971 r.

¹⁶⁰ D. Walencik, *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Katowice 2013, s. 105-128.

posiedzenia komisji obradującej we Wrocławiu 3 grudnia 1970 r. opracowano projekt, który stał się podstawą założeń zawartych w bulli Pawła VI z 28 czerwca 1972 r.¹⁶¹ Administracja apostolska w Gorzowie Wielkopolskim – zgodnie z propozycją bpa Wilhelma Pluty – miała być podzielona na trzy diecezje: gorzowską ze stolicą w Gorzowie Wielkopolskim, szczecińską ze stolicą w Szczecinie i kołobrzeską ze stolicą w Kołobrzegu. Z kolei abp Bolesław Kominek proponował, aby archidiecezja wrocławska została podzielona na dwie jednostki kościelne: archidiecezję wrocławską (część wschodnia) ze stolicą we Wrocławiu (1.400 tysięcy mieszkańców) i diecezję legnicką (część zachodnia) ze stolicą w Legnicy (1.100 tysięcy mieszkańców). We wnioskach końcowych ze spotkania zwracano uwagę, że ewentualny podział archidiecezji wrocławskiej ma charakter drugorzędny. Pierwzoplanowe znaczenie miała natomiast delimitacja administratury apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim¹⁶².

Podpisany 7 grudnia 1970 r. – cztery dni po obradach komisji – układ pomiędzy PRL a RFN o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków pozwalał optymistycznie ocenić stan dotychczasowych prac i jednocześnie zachęcał do ich finalizacji. W lutym 1971 r. abp Bolesław Kominek zaproponował, aby w projekcie podziału dokonano korekty granic polegającej na wyłączeniu z diecezji gorzowskiej powiatu głogowskiego i włączeniu go do archidiecezji wrocławskiej. Postulat ten nie został jednak przyjęty. W kwietniu 1971 r. pełna dokumentacja, zawierająca m.in. pismo prymasa Polski oraz szczegółowe mapy, została przekazana Kurii Rzymskiej. Równolegle 26 kwietnia 1971 r. wystosowany został *Memoriał Ordynariusza Wrocławskiego abp. Bolesława Kominka do papieża Pawła VI*, w którym ponowiono prośbę o nadanie kanonicznej sankcji administraturze apostolskiej Dolnego Śląska, poprzez ustanowienie archidiecezji wrocławskiej. Odpowiedź Pawła VI zawierała zapewnienie o życzliwości wobec problemu uporządkowania statusu polskiej administracji kościelnej, jednak uzależnienie wydania bulli od ostatecznych uregulowań międzynarodowych odsunęło decyzję papieską do czerwca 1972 r.¹⁶³ Po ratyfikacji układu między PRL a RFN przez Bundestag (17 maja 1972 r.), Bundesrat (19 maja 1972 r.) oraz Radę Państwa PRL (26 maja 1972 r.) możliwe było zakończenie starań o normalizację polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych¹⁶⁴.

¹⁶¹ K. Jaworska, *Projekt podziału polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych (3 grudnia 1970 roku)*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 12(2013) nr 1(22), s. 230.

¹⁶² Taż, *Działalność Komisji Episkopatu Polski do spraw Ziem Zachodnich i Północnych...*, s. 61-62.

¹⁶³ Taż, *Memoriał ordynariusza wrocławskiego abp. Bolesława Kominka do papieża Pawła VI (Wrocław, 26 kwietnia 1971 roku)*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 11(2012) nr 1(20), s. 220-222.

¹⁶⁴ R. Masalski, *Bulla „Episcoporum Poloniae coetus” – geneza i konsekwencje*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 12(2013), s. 149.

Na mocy bulli *Episcoporum Poloniae coetus*, wydanej 28 czerwca 1972 r., Paweł VI dostosował jednostki kościelne na Ziemiach Zachodnich i Północnych do nowych warunków politycznych poprzez: 1) utworzenie diecezji opolskiej ze stolicą w Opolu, podporządkowanej metropolii wrocławskiej, której ordynariuszem został bp Franciszek Jop; 2) utworzenie diecezji gorzowskiej ze stolicą w Gorzowie Wielkopolskim, podporządkowanej metropolii wrocławskiej, której ordynariuszem został bp Wilhelm Pluta; 3) utworzenie diecezji szczecińsko-kamieńskiej ze stolicą w Szczecinie, podporządkowanej metropolii gnieźnieńskiej, której ordynariuszem został bp Jerzy Stroba; 4) utworzenie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej ze stolicą w Koszalinie, podporządkowanej metropolii gnieźnieńskiej, której ordynariuszem został bp Ignacy Jeż; 5) odnowienie archidiecezji wrocławskiej ze stolicą we Wrocławiu, której ordynariuszem został abp Bolesław Kominek; 6) wyłączenie diecezji warmińskiej z metropolii wrocławskiej i włączenie jej do metropolii warszawskiej; 7) wyłączenie diecezji gdańskiej spod bezpośredniej podległości Stolicy Apostolskiej i włączenie jej do metropolii gnieźnieńskiej¹⁶⁵.

Uregulowanie dokonane na mocy papieskiego dokumentu pozwalało na formalne zakończenie działalności komisji. Wniosek w tej kwestii przedłożony został Radzie Głównej Episkopatu Polski 29 września 1972 r.¹⁶⁶ Reasumując, należy wskazać, że działalność komisji – mimo jej bardzo krótkiego istnienia – przyniosła wymierne efekty dla Kościoła katolickiego w Polsce w postaci uznania prawnego stanu majątkowego, a w niektórych sytuacjach rozszerzenia go oraz uregulowania struktury administracyjnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

4.4. Członek Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/ Dobroczywności/Duszpasterstwa Dobroczynnego Episkopatu Polski (1958–1967)

Ponad trzydziestoletnia aktywność Bolesława Kominka związana była z pracą w Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego, zwaną również Komisją Caritas. W marcu 1962 r. została ona przekształcona w Komisję Dobroczywności, a w kwietniu 1965 r. otrzymała nazwę Komisji Duszpasterstwa Dobroczynnego¹⁶⁷.

Ksiądz Bolesław Kominek, jako administrator apostolski Śląska Opolskiego, pełnił w latach 1945-1951 funkcję sekretarza Komisji do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczywności/Duszpasterstwa Dobroczynnego, a od 1958 r. był jej członkiem. Na początku lat pięćdziesiątych XX w. Komisję do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego tworzyli: kard. Adam Stefan Sapieha (przewodniczący), bp Teodor Kubina, bp Jan Lorek, bp Czesław Kaczmarek,

¹⁶⁵ Cały tekst papieskiej bulli zamieszczony został m.in. w: P. Raina, *Arcybiskup Bronisław Dąbrowski. Portret*, Warszawa 2008, s. 186-188.

¹⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27, k. 181-182, Protokół RGEP, Warszawa, 29 X 1972 r.

¹⁶⁷ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski...*, s. 32.

bp Karol Pękala, administrator apostolski ks. Edmund Nowicki, administrator apostolski ks. Bolesław Kominek¹⁶⁸. W marcu 1962 r. w jej skład wchodził: abp Eugeniusz Baziak (przewodniczący), abp Bolesław Kominek, bp Jan Lorek, bp Karol Pękala, bp Juliusz Bieniek, bp Edmund Nowicki, ks. Karol Dłopolski (sekretarz), ks. Michał Kliszko, o. Zachariasz Ruszkowski OFM^{Cap}¹⁶⁹.

Do najważniejszych zadań tego ciała – szczególnie po zawłaszczeniu w 1950 r. przez władze komunistyczne „Caritasu” – należało utworzenie alternatywnych struktur kościelnych zdolnych prowadzić rozdział pomocy dla najuboższych oraz promować dzieła miłosierdzia w życiu codziennym¹⁷⁰. Działania te podejmowano na trzech poziomach: parafialnym, diecezjalnym, ogólnopolskim. W tym celu 17 stycznia 1959 r. przyjęto trzy odrębne regulaminy duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej – właściwe dla każdego z poziomów¹⁷¹. W *Regulaminie dla duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w Polsce* zapisano, że szerzy ono ducha miłosierdzia chrześcijańskiego; koordynuje działalność kościelnej dobroczynności w Polsce; przyjmuje i zajmuje się dystrybucją środków pomocy zaofiarowanych na potrzeby ubogich i chorych w kraju; dba o rozwój wiedzy i zakresu działalności charytatywnej¹⁷². Ponadto w styczniu 1959 r. ustanowiono zwoływaną okresowo – w czasie sesji komisji – Radę Sekretariatu.

Nowe kierunki działania komisji określone zostały podczas posiedzenia zwołanego do domu rekolekcyjnego Konferencji Episkopatu Polski „Księżówka” w Zakopanem 22 stycznia 1963 r. Arcybiskup Bolesław Kominek wskazał wówczas na: 1) konieczność włączenia w prace komisji nowych, młodych biskupów, współdziałanie z innymi komisjami, potrzebę zwoływania posiedzeń co najmniej dwa razy w ciągu roku; 2) monitoring sytuacji i potrzeb charytatywnych w diecezjach, budzenie ducha charytatywnego wśród kapłanów i alumnów, większe rozbudzenie zainteresowania dziełami miłosierdzia wśród świeckich; 3) pełną akceptację dla nominacji związanych z promocją dzieł charytatywnych w Księżówce; 4) wzmocnienie udziału członków Żywego Różańca oraz tercjarzy w działaniach charytatywnych – szczególnie w parafiach obsługiwanych przez jednego kapłana – poprzez wyznaczenie im do wykonania konkretnych zadań¹⁷³.

¹⁶⁸ Tamże, s. 31.

¹⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 120, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

¹⁷⁰ D. Zamiatała, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945-1950*, Lublin 2000, s. 305 i nn.

¹⁷¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/73, k. 152-155, Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w parafii; Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w diecezji; Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w Polsce.

¹⁷² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/73, k. 155, Regulamin duszpasterstwa dobroczynności chrześcijańskiej w Polsce.

¹⁷³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/73, k. 319-320, Sprawozdanie z sesji Komisji Episkopatu do spraw miłosierdzia chrześcijańskiego w Polsce, Zakopane-Księżówka, 22 I 1963 r.

4.5. Członek Komisji Maryjnej Episkopatu Polski (1958–1974)

Przez ponad piętnaście lat Bolesław Kominek był członkiem Komisji Maryjnej Episkopatu Polski. Odręcną notatkę kard. Stefana Wyszyńskiego dotyczącą nominacji bpa Bolesława Kominka na członka komisji znajdujemy w aktach Komisji Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski. Decyzja zapadła 5 września 1958 r., podczas 52. posiedzenia plenarnego Konferencji Episkopatu Polski¹⁷⁴. Na początku lat sześćdziesiątych XX w. skład komisji przedstawiał się następująco: kard. Stefan Wyszyński (przewodniczący), bp Zdzisław Goliński, abp Bolesław Kominek, bp Antoni Pawłowski, bp Jan Czerniak, bp Bronisław Dąbrowski, o. Anzelm Radwański OSPPE, o. Paweł Kosiak OSPPE, o. Bernard Przybylski OP, ks. Antoni Kitliński, ks. Kazimierz Majdański, ks. Stefan Piotrowski¹⁷⁵. Zmiany personalne spowodowały, że w grudniu 1966 r. tworzyli ją: bp Stefan Bareła (przewodniczący), abp Bolesław Kominek, bp Kazimierz Józef Kowalski, bp Antoni Pawłowski, bp Lucjan Bernacki, bp Jan Czerniak, bp Jerzy Modzelewski, bp Bronisław Dąbrowski, bp Tadeusz Etter, o. Jerzy Tomziński OSPPE, ks. Stefan Piotrowski, ks. Hieronim Kocyłowski, ks. Antoni Kitliński, o. Bernard Przybylski OP, o. Teofil Krauze OSPPE, ks. Edmund Boniewicz SAC, ks. Zbigniew Kraszewski, ks. Marian Piątkowski, o. Paweł Kosiak OSPPE, o. Andrzej Ludwik Krupa OFM¹⁷⁶.

Obecność Bolesława Kominka w pracach Komisji Maryjnej Episkopatu Polski podyktowana była zapewne jego przewodnictwem Komisji Duszpasterskiej/Duszpasterstwa Ogólnego. Kardynał Stefan Wyszyński, realizując – począwszy od końca lat pięćdziesiątych XX w. – program Wielkiej Nowenny, wiązał pracę duszpasterską z formami religijności maryjnej, silnie ukierunkowanymi na kult Ikony Jasnogórskiej. W tym duchu 15 marca 1962 r. Konferencja Episkopatu Polski – w ramach przygotowań do Soboru Watykańskiego II – podjęła decyzję o przeprowadzeniu w całym kraju „Czuwań Soborowych”¹⁷⁷. Realizacja tego zadania powierzona została w głównej mierze Komisji Maryjnej oraz Komisji Duszpasterstwa Ogólnego. Program „Czuwań Soborowych” zawierał aż cztery „odsłony”, które odpowiadały czterem kolejnym sesjom Soboru Watykańskiego II¹⁷⁸. W 1962 r. – w czasie trwania I sesji soborowej – były to „Czuwania

¹⁷⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38, k. 42, Odrębna notatka Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego zawierająca projekt pisma powiadamiającego o nominacji; AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/181, k. 114-115, Protokół 52. KPEP, Jasna Góra, 5 IX 1958 r.

¹⁷⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 119, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

¹⁷⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/63, k. 36, Komisja Maryjna skład ustalony w grudniu 1966 r.; M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski...*, s. 34.

¹⁷⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 129, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

¹⁷⁸ Z.S. Jabłoński, *Inicjatywy Maryjne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21–22 października 2006 roku*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Częstochowa-Pasierbiec 2007, s. 50-52.

Soborowe z Maryją Jasnogórką”. W 1963 r. – w okresie obrad II sesji soborowej – realizowano „Soborowy Czyn Dobroci”¹⁷⁹. W 1964 r. – podczas III sesji soborowej – zaproponowano, by program duszpasterski nosił hasło „Zwycięstwo nad sobą na rzecz Soboru”. W 1965 r. – w trakcie IV sesji soborowej – temat czuwań brzmiał: „Oddanie w macierzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła, za wolność Kościoła”¹⁸⁰.

„Czuwania Soborowe” znalazły również szeroki oddźwięk w poszczególnych diecezjach. W archidiecezji wrocławskiej już latem 1962 r. abp Bolesław Kominek wydał *Instrukcję w sprawie Czuwania Soborowego w archidiecezji wrocławskiej na okres od 11 października 1962 roku do 8 grudnia 1962 roku*. W dokumencie tym określono między innymi, że „Czuwanie Soborowe” będzie natężeniem modlitwy i napięciem troski wokół doniosłych spraw Kościoła, którym poświęcony jest Sobór Powszechny¹⁸¹. Następnie nakreślono cel „Czuwania Soborowego” – pragnienie katolików zgromadzonych wokół Matki Bożej Jasnogórkskiej, aby przyjść z pomocą papieżowi Janowi XXIII w jego największym dziele, jakim był Sobór. Określono również maryjny charakter „Czuwań Soborowych”, które miały wyrażać się we wzywaniu pomocy Dziewicy Wspomożycielki i w skupieniu wokół obrazu Pani Jasnogórkskiej. W dalszej części instrukcji zamieszczono wskazania szczegółowe, w których opisane zostały praktyki religijne: w okresie całego trwania Soboru; w każdą z sobót; w dzień czuwania soborowego wyznaczonego indywidualnie dla każdej parafii¹⁸².

Ważnym zadaniem dla Komisji Maryjnej było kontynuowanie drogi, którą wyznaczały programy Wielkiej Nowenny oraz „Czuwań Soborowych”. Dlatego podczas posiedzenia Komisji Maryjnej w Gnieźnie 29-30 grudnia 1965 r. określone zostały jej szczegółowe zadania na następne lata: 1) czuwanie nad ponawianiem i realizacją Ślubów Jasnogórkskich; 2) czuwanie nad przebiegiem nawiedzenia kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, szerzenie i pogłębianie praktyki oddania Matce Bożej w niewolę za Kościół na wszystkich poziomach (indywidualnym, rodzinnym, społecznym); 3) kontynuowanie prac w grupach stanowo-zawodowych w duchu idei „Tych Dwoje”; 4) organizowanie ośrodków duszpasterskich i poradni rodzinnych oraz młodzieżowych w sanktuariach

¹⁷⁹ AAW, SPP, Sobór Watykański II, Czuwania Soborowe, sygn. II 17/324, k. 16-22, „Soborowy Czyn Dobroci”, Wytyczne Episkopatu Polski w sprawie pracy duszpasterskiej w czasie II sesji Soboru Watykańskiego II, Warszawa, 13 marca 1963 r.

¹⁸⁰ A. Smagacz, *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra” 21(2014), s. 394.

¹⁸¹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych...*, s. 138.

¹⁸² *Instrukcja w sprawie „Czuwania Soborowego” w archidiecezji wrocławskiej na okres od 11 października 1962 roku do 8 grudnia 1962 roku*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne. Pismo Urzędowe Kurii Arcybiskupiej we Wrocławiu” 1962, nr 8-9, s. 220-224.

maryjnych, głównie celem budzenia ducha apostołstwa; 5) podtrzymywanie myśli i praktyk sobót Królowej Polski oraz Apelu Jasnogórskiego¹⁸³.

Udział w pracach Komisji Maryjnej Episkopatu Polski inspirował abpa Bolesława Kominka do starań o odrodzenie i popularyzację miejsc kultu Maryjnego. Służyły temu m.in. koronacje cudownych wizerunków. W archidiecezji wrocławskiej 3 lipca 1966 r. miała miejsce koronacja romańskiej figury Maryi z Dzieciątkiem w Bardzie Śląskim zwanej Dolnośląską Strażniczką Wiary¹⁸⁴.

4.6. Członek Komisji Soborowej Episkopatu Polski (1963–1970)

Niezwykłe twórczy wkład wniósł Bolesław Kominek w prace Soboru Watykańskiego II oraz utworzonej jeszcze w kwietniu 1959 r. Komisji Soborowej Episkopatu Polski¹⁸⁵. Członkiem komisji został 18 grudnia 1963 r., podczas 79. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, kiedy po doświadczeniach I i II sesji soborowej dokonano znaczącego rozszerzenia jej składu¹⁸⁶. Tworzyli ją wówczas: abp Antoni Baraniak (przewodniczący), abp Bolesław Kominek, bp Józef Drzazga, bp Jan Jaroszewicz, bp Lech Kaczmarek, bp Piotr Kałwa, bp Michał Klepacz, bp Kazimierz Józef Kowalski, bp Ignacy Świrski, bp Karol Wojtyła, bp Andrzej Wronka, ks. Wincenty Granat oraz o. Bernard Przybylski OP. W tym składzie komisja działała aż do końca 1969 r. W 1970 r. została przekształcona w Komisję do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II¹⁸⁷.

Przypomnijmy, że abp Bolesław Kominek uczestniczył tylko w I i IV sesji Soboru Watykańskiego II (11 października – 8 grudnia 1962 r. oraz 14 września – 8 grudnia 1965 r.)¹⁸⁸. Przeszkody czynione przez najwyższe władze partyjno-państwowe w postaci odmowy wydania paszportu na wyjazd do Rzymu, nie powstrzymały jednak hierarchy od aktywnego udziału w pracach studyjnych i eksperckich, ściśle powiązanych z członkostwem w Komisji Soborowej Episkopatu Polski. Podkreślić należy, że jako jeden z nielicznych polskich biskupów Bolesław Kominek był członkiem soborowej Komisji do Spraw Apostołstwa Świeckich oraz Komisji do Spraw Prasy i Widowisk¹⁸⁹.

¹⁸³ T. Siudy, *Komisja Maryjna Episkopatu Polski w służbie polskiej drogi Maryjnej*, w: *Na polskiej drodze Maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21–22 października 2006 roku*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Częstochowa-Pasierbiec 2007, s. 28–29.

¹⁸⁴ *Z dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1990*, zebrał i oprac. S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Szymanów 1990, s. 269–271.

¹⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/184, k. 125, Protokół 55. KPEP, Warszawa, 15 IV 1959 r.

¹⁸⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18–19 XII 1965 r.

¹⁸⁷ M. Białkowski, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce...*, s. 242.

¹⁸⁸ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych...*, s. 199.

¹⁸⁹ J. Pater, *Kominek Bolesław*, s. 184.

Szczególną rolę odegrał przy redakcji kolejnych wersji schematu XVII, będącego zapowiedzią schematu XIII, z którego powstała Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Najprawdopodobniej na przełomie 1963 i 1964 r. pod kierownictwem arcybiskupa przygotowany został całościowy projekt tego dokumentu. Pod koniec kwietnia 1964 r. opracowanie zwane projektem warszawsko-wrocławskim zostało przekazane kard. Stefanowi Wyszyńskiemu¹⁹⁰. W następnym miesiącu prymas Polski złożył je – jako propozycję Episkopatu Polski – do Sekretariatu Generalnego Soboru Watykańskiego II¹⁹¹. Łaciński maszynopis, liczący 42 strony, podzielony został na 13 obszernych rozdziałów poprzedzonych wstępem. Z uwagi na wyjątkowość tego dokumentu przytoczmy tytuły proponowanych przez zespół abpa Bolesława Kominka poszczególnych rozdziałów: 1) o misji Kościoła w świecie; 2) o naturze świata i człowieka; 3) o Kościele i podstawowym odniesieniu do świata; 4) o działalności Kościoła w świecie; 5) o Kościele i prawie do życia; 6) Kościół wobec zagadnień (obowiązków, powinności) rodziny i małżeństwa; 7) Kościół wobec różnych stowarzyszeń społecznych; 8) o Kościele i przesłankach godziwego utrzymania obywateli; 9) o Kościele, wiedzy i postępie; 10) o Kościele wobec systemów ekonomicznych i politycznych; 11) o stosunku Kościoła do kultur i cywilizacji dzisiejszego świata; 12) o stosunku Kościoła do niechrześcijan i niewierzących; 13) o Kościele otwartym na przyszłość¹⁹². Tekst, jak już wspomniano, był owocem pracy zespołowej bliskich arcybiskupowi teologów wrocławskich i warszawskich. Znaczącą rolę w tym gremium odgrywał ks. prof. Eugeniusz Tomaszewski (1918-1978), wybitny teolog fundamentalista, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu¹⁹³.

Porównując propozycje abpa Bolesława Kominka oraz późniejszy projekt zespołu krakowskiego, powołanego z inspiracji metropolity krakowskiego, zauważyć można zasadnicze różnice wynikające przede wszystkim z przyjętej metodologii i struktury dokumentu. Opracowanie warszawsko-wrocławskie zawierało szerszy zakres problemowy, w tym treści, które zostały w późniejszym okresie wyłączone z projektu schematu XIII, a znalazły się w Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* oraz Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae*¹⁹⁴.

¹⁹⁰ AAW, SPP, Sobór Watykański II, sesja 3 (14.IX–21.XI 1964), Ojcowie Soborowi z Polski, sygn. II 17/298, k. 78-79 v., List abp. Bolesława Kominka do kard. Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 27 IV 1964 r.

¹⁹¹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych...*, s. 105.

¹⁹² AAW, SPP, Sobór Watykański II, sesja 3 (14.IX–21.XI 1964), Ojcowie Soborowi z Polski, sygn. II 17/298, k. 117-137, Schemat XVII, Projekt Wrocławski [dokument w j. łacińskim].

¹⁹³ Relacja ustna ks. prof. dra hab. Józefa Patera, maj 2017 r.

¹⁹⁴ Szczegółowy przebieg prac nad schematem można prześledzić we wciąż aktualnej publikacji Janusza Zablockiego, *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji pastoralnej „Gaudium et spes”*, Warszawa 1986, s. 73 i n.

Podkreślić należy, że Komisja Soborowa Episkopatu Polski podejmowała różnorodne działania, stosownie do etapu prac soborowych. W fazie przygotowawczej nadzorowała związane z soborem ogólnopolskie inicjatywy duszpasterskie. Z kolei w trakcie obrad koordynowała wystąpienia oraz udział biskupów w pracach komisji redagujących projekty schematów. Natomiast po zakończeniu Soboru Watykańskiego II była odpowiedzialna za realizację uchwał soborowych. Jesienią 1970 r. – podczas 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – jej przewodniczący, referując stan odnowy posoborowej, „omówił również kierunki zadań, jakie aktualnie wyłaniają się przed Komisją, a mianowicie troska o popularyzowanie autentycznej nauki Soboru, właściwe rozeznanie i ocena dotychczasowego dorobku soborowego w Polsce oraz należne wskazywanie dalszych etapów odnowy soborowej w polskiej rzeczywistości kościelnej, troska o rejestrację szeroko pojętej dokumentacji soborowej, kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zwłaszcza rzymskimi itp.”¹⁹⁵

Arcybiskup Bolesław Kominek doskonale realizował wskazania nakreślone przez metropolitę poznańskiego. W latach 1965-1969 powstał cykl konferencji i rozważań poświęconych tematyce soborowej, którego wybór stanowił zasadniczy trzon wydanej w Paryżu w oficynie Éditions du Dialogue książki pt. *Kościół po Soborze*. Publikacja ukazała się drukiem jesienią 1969 r. i była pierwszą w języku polskim próbą opisanego dorobku soboru, która miała służyć wcielaniu całego nauczania soborowego w życie Kościoła. Praca składała się z trzech części. W pierwszej, zatytułowanej *Nowy okres Kościoła*, arcybiskup opisał fenomen soboru, jego charakterystyczny styl pracy, oparty na dialogu, otwartości i szacunku. Hierarcha dostrzegł w tym wydarzeniu autentyczny przełom w życiu Kościoła. Na drugą część złożyły się trzy rozważania – *Odkrycie wspólnoty* (przybliżające nauczanie o Kościele zawarte w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*, kapłaństwie i roli świeckich); *Diakonia* (poświęcone Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*); *Świadectwo* (omawiające konsekwencje wiary w życiu). W części trzeciej znalazły się dwa szkice: *Poszukiwanie* i *Żywotność Kościoła*, w których abp Kominek zarysował kierunki rozwoju teologii oraz postawił diagnozę dotyczącą Kościoła katolickiego i religijności w Polsce.

***

Setna rocznica powstania Konferencji Episkopatu Polski oraz czterdziesta piąta rocznica śmierci kard. Bolesława Kominka skłania nas do głębokiej refleksji nad dorobkiem pastoralnym i eklezjalnym wybitnego wrocławskiego hierarchy. Przedstawiona analiza – oparta na niepublikowanych dotąd materiałach źródłowych z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego, zespół: Sekretariat Prymasa Polski – ukazuje wielopłaszczyznowe i wielowątkowe zaangażowanie

¹⁹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/250, k. 40, Protokół 121. KPEP, Warszawa, 3-4 IX 1970 r.

w problematykę duszpasterską, dobroczynną, maryjną, społeczno-polityczną, szczególnie na Ziemiach Zachodnich i Północnych. W tej ostatniej materii – na tle całej Konferencji Episkopu Polski – odegrał kluczową i pierwszoplanową rolę. Był inspiratorem i autorem wielu memoriałów kierowanych do Stolicy Apostolskiej oraz uczestnikiem i koordynatorem prac studyjnych służących reformie struktur administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz obejmujących całościowo polską prowincję kościelną. Mimo ograniczeń ze strony władz państwowych, jego aktywność soborowa stanowi oryginalny polski wkład w dzieło Soboru Watykańskiego II, a przygotowane przez arcybiskupa wrocławskiego *Oroździe biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim* z 18 listopada 1965 r. pozostaje trwałym fundamentem pojednania polsko-niemieckiego.

**INVOLVEMENT OF BOLESŁAW KOMINEK IN THE WORK
OF THE POLISH BISHOPS CONFERENCE AND ITS SPECIAL
COMMISSIONS (1956–1974)**

Summary

Bolesław Kominek played a considerable role in the work of the Polish Bishops' Conference (KEP) and its special committees. He had been a formal member of the KEP since 1954, but in practice he had participated in its sessions since 1956. From 1958 he had been a member of the Main Committee of the Polish Episcopate. His activity embraced several areas: preparing pastoral letters, addresses and messages; involvement in establishing relations with the Polish government (under the Communist regime); contributions to regulating the status of the Catholic Church in the western and northern parts of Poland; academic work pertaining to the reorganization of the structures of the Polish church administration; contacts with the Holy See, other bishops' conferences and Vatican organizations. A major area of his activity on the forum of the Polish Bishops' Conference was his work in special committees. In the period of twenty years of his service as a bishop, Bolesław Kominek had been a member of the following committees: General Pastoral Committee of the Polish Episcopate – chairman in 1968-1974; *Iustitia et Pax* Committee of the Polish Episcopate – assistant and chairman in 1968-1974; Committee on the Church in the Western and Northern Parts of Poland of the Polish Episcopate – chairman in 1970-1972; Committee for Pastoral Charity of the Polish Episcopate – member in 1958-1967; Marian Committee of the Polish Episcopate – member in 1958-1974; Council Committee of the Polish Episcopate – member in 1963-1970. This dedicated and creative activity of the Bishop of Wrocław shows not only the scope of his pastoral involvement, but also helps to discover the depth of his original vision of the Church, to better evaluate his impact on the ecclesial

reality after the war, and to appreciate his role as a spokesman for the Western and Northern parts of Poland.

Słowa kluczowe: Episkopat Polski, Bolesław Kominek, Konferencja Episkopatu Polski, Komisja Główna/Rada Główna Episkopatu Polski, Komisja Duszpasterstwa/Duszpasterstwa Ogólnego, Komisja *Iustitia et Pax*, Komisja do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych, Komisja do Spraw Miłosierdzia Chrześcijańskiego/Dobroczynności/Duszpasterstwa Dobroczynnego, Komisja Maryjna, Komisja Soborowa

Keywords: Polish Episcopate, Bolesław Kominek, Polish Bishops' Conference, Main Committee of the Polish Episcopate, Pastoral Committee, *Iustitia et Pax* Committee, Committee on the Church in the Western and Northern Parts of Poland, Committee for Pastoral Charity, Marian Committee, Council Committee

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW)

Zespół Sekretariatu Prymasa Polski (SPP)

Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski (KGEP/RGEP)

- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/12
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/13
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/15
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/16
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/17
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/19
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/24
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/26
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/28
- AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/38
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/39
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/40
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/63
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/73

Protokoły Konferencji Episkopatu Polski (KEP)

AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/181
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/184
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/208
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/214
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/218
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/226
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/232
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/235
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/236
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/237
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/240
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/245
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/246
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/248
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/250
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/252
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/253

Diecezje

AAW, SPP, Diecezje, Wrocław, sygn. II 1/90

Kuria Rzymska

AAW, SPP, Kuria Rzymska, Papieska Komisja *Iustitia et Pax*, sygn. II 17/92

Sobór Watykański II

AAW, SPP, Sobór Watykański II, sesja 3 (14.IX–21.XI 1964), Ojcowie Soborowi z Polski, sygn. II 17/298
AAW, SPP, Sobór Watykański II, Czuwania Soborowe, sygn. II 17/324

Sprawy Kościoła w Polsce 1956-1963 [poufne]

AAW, SPP, Sprawy Kościoła w Polsce 1956–1963 [poufne], List biskupów polskich do papieża Pawła VI z 21 listopada 1963 r.

II. Źródła drukowane

- Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019.
- Instrukcja w sprawie „Czuwania Soborowego” w archidiecezji wrocławskiej na okres od 11 października 1962 roku do 8 grudnia 1962 roku*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne. Pismo Urzędowe Kurii Arcybiskupiej we Wrocławiu” 17(1962) nr 8-9, s. 22-224.
- Kominek B., *W służbie Ziemi Zachodnich*, z teki pośmiertnej wybrał J. Krucina, Wrocław 1977.
- Ksiądz Bolesław Kominek. Wspomnienia i dokumenty pastoralne pierwszego administratora apostołskiego Śląska Opolskiego (1945-1951)*, zebrał i oprac. A. Hanich, t. 2, Opole 2012.
- List Episkopatu Polski do kapłanów o społecznej kulturze kapłańskiej*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 245-255.
- List Episkopatu Polski o chrześcijańskim humanizmie*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 541-542.
- List Episkopatu Polski o laicyzacji*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 520-524.
- List pasterski Episkopatu Polski na 20-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 406-411.
- Orędzie biskupów polskich do duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego o zadaniach posoborowych Kościoła i jego położeniu w Polsce*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 453-469.
- Orędzie Episkopatu Polski z archidiecezji wrocławskiej na 25-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 596-601.
- Raina P., *Stolica Apostolska reguluje organizację kościelną na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski*, Olsztyn 1998.
- Słowo pasterskie do kapłanów o niebezpieczeństwie zeświecczenia życia kapłańskiego*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 270-273.
- Zakrzewski T. P., *Wspomnienia*, wyd. i oprac. M. M. Grzybowski, Ciechanów–Płock 2016.

III. Opracowania

- Białkowski M., *Dwa posoborowe projekty reorganizacji struktur kościelnych w Polsce z drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX wieku*, „Zapiski Historyczne”, 82(2017) z. 3, s. 127-146.

- Białkowski M., *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni” 3(2018), s. 197-232.
- Białkowski M., *List biskupów polskich do papieża Pawła VI z 21 listopada 1963 r. w zespole Sekretariatu Prymasa Polski Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego* [w druku].
- Białkowski M., *Nieznany posoborowy projekt terytorialnej reorganizacji diecezji polskich z 1967 roku*, „Studia Pelplińskie” 51(2017), s. 41-94.
- Białkowski M., *Od bulli „Episcoporum Poloniae coetus” do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Druga faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972–1978) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972-1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2018, s. 87-132.
- Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972-1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 129(2018), s. 387–446.
- Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978-1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 130(2019), s. 263-323.
- Białkowski M., *Od Vaticanum II do bulli „Episcoporum Poloniae coetus”. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2017, s. 67-100.
- Białkowski M., *Od wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową do rozkładu systemu komunistycznego. Dojrzała faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1978-1989)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1978-1989, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2019 [w druku].
- Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 128(2017), s. 229-272.
- Białkowski M., *Projekty reorganizacji struktur Kościoła katolickiego w Polsce w zespole Sekretariatu Prymasa Polski Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego*, „Przegląd Zachodni” 3(2017), s. 175-192.
- Białkowski M., *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972-1978. Pomiędzy bullą „Episcoporum Poloniae coetus” a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 52(2018), s. 29-80.
- Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958-1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica” 12(2018), s. 275-321.
- Budowniczy mostów pojednania. Kardynał Bolesław Kominek 1903–1974*, red. P. Gołubców, U. Pohl, B. Sobota, Wrocław 2015.
- Dei Virtus. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974.
- Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013.
- Dyduch J. M., *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 56(2013) nr 2, s. 3–15.

- Dyduch J. M., *Papieska Rada Świeckich i Papieska Komisja „Iustitia et Pax”*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 25(1982) nr 1-2, s. 197-222.
- Eisler J., Żaryn J., *Grudzień 1970 roku w oczach Episkopatu Polski. Protokół z posiedzenia Rady Głównej Episkopatu, Warszawa, 29 grudnia 1970 r.*, „Polska 1944/45-1989. Studia i Materiały” 7(2005), s. 307-358.
- Hanich A., *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945-1946*, Opole 2008.
- Hanich A., *Książdz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945-1951)*, t. 1, Opole 2012.
- Jabłoński Z. S., *Inicjatywy Maryjne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 roku*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Częstochowa–Pasierbiec 2007, s. 37-97.
- Jackowska N., *Spełnione proroctwo Soboru? Orędzie biskupów z 1965 roku i geneza kościelnych inicjatyw pojednania polsko-niemieckiego*, w: *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013, s. 235-256.
- Jaworska K., *Działalność Komisji Episkopatu Polski do spraw Ziem Zachodnich i Północnych na rzecz zmiany statusu administracji kościelnej na terytorium przyłączonym do Polski po II wojnie światowej*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 57-68.
- Jaworska K., *Kardynał Stefan Wyszyński i kardynał Bolesław Kominek – wzajemne relacje*, „Seminare” 39(2018) nr 2, s. 175-188.
- Jaworska K., *Memoriał ordynariusza wrocławskiego abp. Bolesława Kominka do papieża Pawła VI (Wrocław, 26 kwietnia 1971 r.)*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 11(2012) nr 1(20), s. 220-227.
- Jaworska K., *Projekt podziału polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych (3 grudnia 1970 roku)*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 12(2013) nr 1(22), s. 229-232.
- Jaworska K., *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956-1974*, Legnica 2009.
- Kerski B., Kycia T., Żurek R., *„Przebaczamy i prosimy o przebaczenie”. Orędzie biskupów polskich i odpowiedź niemieckiego episkopatu z 1965 roku. Geneza, kontekst, spuścizna*, Olsztyn 2006.
- Kominek B., *Cmentarzysko, które ożyło...*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, red. J. Krucina, Wrocław 2005, s. 212-222.
- Kominek B., *Droga pokoju społecznego*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, s. 197-204.
- Kominek B., *W służbie Ziem Zachodnich*, z teki pośmiertnej wybrał J. Krucina, Wrocław 1977.
- Kominek B., *Ziemie Zachodnie – mandat sprzed dwudziestu lat*, „Tygodnik Powszechny” 1965, nr 22, s. 1-2.
- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniec, Warszawa 1991.

- Krucina J., *Obchody Kościelnego Dwudziestolecia*, w: *Kościół na Ziemiach Zachodnich. Ćwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej*, red. J. Krucina, Wrocław 1971, s. 101-112.
- Książdz Kardynał Bolesław Kominek twórca chrześcijańskich struktur życia społecznego, red. R. Brom, J. Śliwiok, Katowice 2005.
- Kucharski W., *Ziemie Zachodnie w piśmiennictwie kardynała Bolesława Kominka*, w: *Ziemie Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2011, s. 203-219.
- Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019.
- Madajczyk P., *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994.
- Madajczyk P., *Orędzie biskupów z 1965 r. jako element obchodów milenijnych*, „Więź” 1997, nr 1(459), s. 144-152.
- Masalski R., *Bulla „Episcoporum Poloniae coetus” – geneza i konsekwencje*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 12(2013), s. 145-157.
- Mutor M., *Działalność wrocławskiego biskupa Bolesława Kominka w Rzymie w latach 1960-1972*, w: *Droga do stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W 40. rocznicę wydania konstytucji apostołskiej Pawła VI „Episcoporum Poloniae coetus”*, red. W. Kucharski, Wrocław 2013, s. 83-99.
- Myszor J., *Orędzie biskupów polskich do niemieckich z 18 XI 1965 – z perspektywy czasu*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 39(2006) z. 1, s. 172-177.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992.
- Noszczak B., *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008.
- Pater J., *Arcybiskup Bolesław Kominek i jego udział w obradach Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 93-128.
- Pater J., *Kominek Bolesław*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 182-184.
- Pater J., *Poczet biskupów wrocławskich*, Wrocław 2000.
- Pater J., *Rola kardynała Bolesława Kominka w przygotowaniu orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 15(2007) nr 1, s. 65-78.
- Pater J., *Władze PRL wobec ordynariusza wrocławskiego kardynała Bolesława Kominka w l. 1956-1974*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945-1989*, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 119-143.
- Piec T., *Pięćdziesiąt lat działalności Papieskiej Rady „Iustitia et Pax”. Próba bilansu*, „Studia Socialia Cracoviensia” 10(2018) nr 1(18), s. 199-212.
- Pojednanie i polityka. Polsko-niemieckie inicjatywy pojednania w latach sześćdziesiątych XX wieku a polityka odprężenia*, red. F. Boll, W. Wysocki, K. Ziemer, współpr. T. Roth, Warszawa 2010.

- Raina P., *Arcybiskup Bronisław Dąbrowski. Portret*, Warszawa 2008.
- Sakramenty święte w duszpasterstwie. Praca zbiorowa członków Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1963.
- Siudy T., *Komisja Maryjna Episkopatu Polski w służbie polskiej drogi Maryjnej, w: Na polskiej drodze Maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 roku*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Częstochowa–Pasierbiec 2007, s. 27-36.
- Smagacz A., *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra” 21(2014), s. 387-411.
- Swastek J., *Kominek Bolesław kard.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 444-445.
- Swastek J., *Rządcy archidiecezji wrocławskiej w latach 1945-1995*, Wrocław 1998.
- Swoboda A., *Życie i działalność pastoralna kard. dra Bolesława Kominka (1903-1974)*, Wrocław 2004, mps.
- Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014.
- Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, red. J. Krucina, Wrocław 2005.
- Trzcielińska-Polus A., *Kominek Bolesław (1903-1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 118-119.
- Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974.
- Walencik D., *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Katowice 2013.
- Wilk S., *Struktura administracyjna Kościoła w Polsce przed bullą Totus Tuus Poloniae Populus*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 12(2013), s. 129-144.
- Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek Prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2009.
- Zabłocki J., *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji pastoralnej „Gaudium et spes”*, Warszawa 1986.
- Zamiatała D., *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945-1950*, Lublin 2000.
- Z dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990*, zebrał i oprac. S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Szymanów 1990.
- Ziemie Zachodnie – historia i perspektywy*, red. W. Kucharski, G. Strauchold, Wrocław 2011.
- Żurek R., *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec Ziem Zachodnich i Północnych 1945-1948*, Warszawa 2015.
- 100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miziński, Kielce 2019.

IV. Relacje ustne

Relacja ustna ks. prof. dra hab. Józefa Patera, maj 2017 r.